

คณะราษฎรเยือนแดนซากุระ: การแสวงหาตัวแบบการ “สร้างชาติ” ภายหลังการปฏิวัติ 2475

นัฐพล ใจจริง *

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ประเทศไทย

The People’s Party Visited the Land of Cherry Blossoms: The Quest for a “Nation-Building” Model after the 1932 Revolution Nattapoll Chaiching *

Faculty of Humanities and Social Sciences, Suan Sunandha Rajabhat University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 19 March 2020

Revised 6 April 2020

Accepted 25 April 2020

คำสำคัญ

ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น

การปฏิวัติ 2475

คณะราษฎร

สร้างชาติ

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นภายหลังการปฏิวัติ 2475 ที่ผ่านมามักถูกบดบังอยู่ภายใต้บรรยากาศของสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเต็มไปด้วยเรื่องราวของความคลั่งชาติ และนโยบายก้าวร้าวของรัฐบาลไทย ขณะนั้น ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นมีความแนบแน่นอย่างไม่เคยมีมาก่อนเกิดขึ้นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเวลานานถึงเกือบหนึ่งทศวรรษในยุครัฐบาลคณะราษฎร พวกเขามีความต้องการสร้างประเทศไทยขึ้นใหม่อย่างรวดเร็วเพื่อทดแทนการเสียโอกาสการพัฒนาประเทศในยุคมหาอำนาจตะวันตกเข้าครอบงำไทย ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการตรวจสอบเข้าถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย-ญี่ปุ่นในช่วง พ.ศ. 2475-2484 ผ่านกลุ่มเอกสารใหม่ เช่น หนังสือการเมืองเล่มเล็ก และบันทึกความทรงจำของสมาชิกคณะราษฎรที่เดินทางไปดูการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นในช่วงเวลานั้น เพื่อเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และความเป็นมาของการพัฒนาประเทศไทยในสมัยรัฐบาลคณะราษฎรที่หายไปจากประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย

* Corresponding author

E-mail address:

nattapollchaiching@gmail.com

Keywords:

Thailand–Japan relations

1932 Revolution

The People's Party

Nation Building

Abstract

Most existing research on the history of Thailand–Japan relations after the revolution in 1932 have focused on the rise of fanatic nationalism and the aggressive policy of Thailand during the Second World War. Another aspect of Thailand–Japan relations, namely the cordial relations between the two countries almost a decade before the outbreak of World War II, has also been overlooked. After the revolution in 1932, the People's Party tried to accelerate a “nation-building” process to make up for lost time under the West's domination. The current paper re-examines Thailand–Japan relations from 1932–1941. Historical documents, such as political pamphlets and travel memoirs—which are often ignored by researchers—will be studied to shed light on the countries relations before World War II and on the origin of the developmental policy of the People's Party.

1. บทนำ

“พวกเราต้องช่วยกัน ทำนุบำรุงประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป

จนเท่าเทียมหรือเพียงใกล้เคียงอารยประเทศ”

(พระยาพหลพลพยุหเสนา, 2480)

นับแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ระเบียบโลก (The World Order) ของยุโรปเริ่มเสื่อมสลายลง ในขณะที่อีกฟากหนึ่งของโลกนั้น ญี่ปุ่นกำลังก้าวขึ้นเป็นศูนย์กลางใหม่ (New Core) ในเอเชีย ท่ามกลางหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงระเบียบโลกทั้งในยุโรปและเอเชีย ย่อมมีผลกระทบต่อไทยด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ในห้วงเวลานั้น ไทยเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 โดยคณะราษฎร แม้นว่า ไทย-ญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นเวลายาวนานนับแต่ยุคชุกก็ตาม¹ แต่ภายหลังการปฏิวัติ 2475 ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นมีความกระชับแน่นแฟ้นอย่างไม่เคยมาก่อน แต่ทว่า เมื่อกล่าวถึงการศึกษาความสัมพันธ์ไทยและญี่ปุ่นสมัยใหม่หลังการปฏิวัติ 2475 มักถูกพิจารณา อยู่ภายใต้ช่วงเวลาของสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเต็มไปด้วยเรื่องราวของความคลั่งชาติที่น่าขบขันความไร้เหตุผลของทหารนิยมและความปวดร้าวจาผลของสงคราม แต่แท้จริงแล้วความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นมีความแนบแน่นเป็นเวลาถึง 10 ปีก่อนที่ไทยจะเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่การศึกษาความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวมีไม่มากนัก ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ห้วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับไทย กล่าวคือถือเป็นจุดเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตย การเริ่มต้นการพัฒนาประเทศแบบใหม่ และความรู้สึกเป็นอิสระจากมหาอำนาจตะวันตก

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว การศึกษาเรื่องการพัฒนาประเทศให้เป็นสมัยใหม่ของไทย (Modernization) ที่ผ่านมานั้น มักแบ่งออกเป็น 2 สมัย กล่าวคือ สมัยแรกนับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไทยมีความโน้มเอียงการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตก (Westernization) ที่มีมหาอำนาจตะวันตกเป็นผู้เรื่องอำนาจในโลกอันเป็นยุคล่าอาณานิคม (Colonialism)² ทั้งนี้ นักวิชาการประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ กับพรณี บัวเล็ก ต่างวิจารณ์แนวทางการ

¹ อธิโอ โยเนโอะ และโทชิฮารุ โทชิฮารุ, *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542).

² พรณี บัวเล็ก, “พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย,” *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 19-20, ฉ. 1 (2543): 9-39.

พัฒนาประเทศเมื่อครั้งนั้นว่าพัฒนาประสบความสำเร็จแล้วที่จะสร้างผลิตภาพให้กับการเกษตรและอุตสาหกรรมของไทย³

สำหรับสมัยที่ 2 นั้น เริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 (2504) โดยในช่วงเวลาดังกล่าวไทยยึดแบบอย่างการพัฒนาประเทศตามแบบสหรัฐอเมริกา (Americanization) ซึ่งเป็นช่วงยุคสงครามเย็น (Cold War) ที่สหรัฐฯและธนาคารโลก (World Bank) มีอิทธิพลเหนือไทยโดยการกำหนดให้ไทยภายใต้รัฐบาลเผด็จการทหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำเนินการต่อต้านคอมมิวนิสต์และการส่งเสริมการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมไปพร้อมกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ การพัฒนาประเทศไทยช่วงเวลานั้น คือ การปล่อยให้ทุนภาคเอกชนเป็นผู้นำการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านบริษัทข้ามชาติและทุนเอกชนภายในประเทศนั่นเอง⁴

ด้วยเหตุที่ องค์ความรู้ว่าด้วยการพัฒนาประเทศไทยมีคำอธิบายเพียง 2 ยุคสมัย ข้างต้นนั้นทั้งช่องว่างการพัฒนาประเทศในช่วงภายหลังปฏิวัติ 2475 ที่ไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับญี่ปุ่นไว้ กระนั้นก็ดี ในห้วงเวลาดังกล่าวมีงานศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจไทยและความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นที่ให้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มีคุณภาพการเป็นอย่างดีสำหรับการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในภายหลังดังเช่น ผาณิต รวมศิลป์⁵ William Swan⁶ Supaporn Jarunpattana⁷ และ พรรณี บัวเล็ก⁸ ก็ตาม แต่ยังมีได้ศึกษาที่มาของตัวแบบการพัฒนาประเทศและการเดินทางไป ดูงานการพัฒนาในญี่ปุ่นของคณะราษฎร ผู้นำการเมืองใหม่ในช่วงเวลานั้นว่าเป็นเช่นไร

---

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ, “ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2453-2475,” ใน *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484*, บรรณาธิการโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), 445-461.; พรรณี บัวเล็ก, “พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย,” 21.

⁴ Robert J. Muscat, *Thailand and The United States: Development, Security, and Foreign Aid* (New York: Columbia University Press, 1990); อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, “การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทต่างประเทศต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไทย: ทศวรรษ 1960 และ 1990,” (รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543)

⁵ ผาณิต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521)

⁶ William Swan, “Japanese Economic Relations with Siam: Aspect of Their Historical Development 1884-1942,” (PhD diss., Australian National University, 1986)

⁷ Supaporn Jarunpattana, “Siam-Japan Relations, 1920-1940,” *Thai Japanese Studies* 6, no.3 (December 1989): 19-36.

⁸ พรรณี บัวเล็ก, *จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกับพัฒนาการทุนนิยมไทยระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1-2 (2457-2488)* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540)

เหตุที่การพัฒนาประเทศไทยช่วงภายหลังปฏิวัติ 2475 ได้รับความสนใจน้อย เนื่องจากมีความเชื่อกันว่า “คณะราษฎรมีความกระฉ่างเพียงการล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ลง แต่ในทางเศรษฐกิจนั้นว่างเปล่า”⁹ กล่าวอีกอย่าง คือ ช่วงสมัยเวลานั้นไม่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญ แม้จะมีการอธิบายการพัฒนาประเทศไทยภายหลัง 2475 อยู่บ้างก็มักถูกอธิบายผ่านเค้าโครงการเศรษฐกิจ (2476) ของนายปรีดี พนมยงค์อันเป็นแนวทางของสังคมนิยมที่ไม่ประสบความสำเร็จ กระนั้นก็ดีในเวลาต่อมาเกิดแนวทางการพัฒนาประเทศใหม่หรือเรียกกันต่อมาว่า “สร้างชาติ” ก็ตาม แต่การศึกษาในเรื่องดังกล่าวมักถูกสรุปรวมไว้กับรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามสมัยแรก (2481-2487) ในลักษณะความคลั่งชาติเป็นสำคัญจนนำไปสู่ข้อสรุปว่า การพัฒนาประเทศในช่วงดังกล่าวเป็นต้นเหตุที่ก่อให้เกิดการผูกขาดทางเศรษฐกิจที่เรียกว่า “ทุนนิยมขุนนางไทย” (Bureaucratic Capitalism)¹⁰

ในขณะที่ อากิรา ซูเอะฮิโร (Akira Suehiro) สรุปลักษณะของการพัฒนาประเทศไทยในช่วงรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามสมัยแรก (2481-2487) และการกลับมาใช้อำนาจทางการเมืองอีกครั้งของเขา (2491-2500) ว่า ช่วงเวลาดังกล่าวแนวทางการพัฒนาประเทศไทยเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้การนำของรัฐ (State-led industrialization) โดยชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลใหม่ภายหลังการปฏิวัติ 2475 เป็นผู้เริ่มต้นการพัฒนาอุตสาหกรรมไทยอย่างแท้จริง¹¹ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ องค์ความรู้ว่าด้วย การพัฒนาประเทศไทยหลังการปฏิวัติ 2475 ถูกมองข้ามไปด้วยคำอธิบายทางวิชาการอย่างเรียบง่ายว่าไทยตกอยู่ภายใต้อำนาจของอังกฤษอย่างต่อเนื่องเหมือนครั้งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จวบกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2¹² จนดูราวกับว่าการพัฒนาประเทศไทยภายใต้รัฐบาลคณะราษฎรเป็นเสมือนช่วงเวลาแห่งความว่างเปล่า อีกทั้งคำอธิบายข้างต้นเป็นการละเลยบริบทของการก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจของญี่ปุ่นในเอเชียและความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ไป

⁹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484*. บรรณาธิการโดย สมภพมานะรังสรรค์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), 551-552.

¹⁰ สังคีต พิริยะรังสรรค์, *ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475-2503)* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526)

¹¹ Akira Suehiro, *Capital Accumulation in Thailand, 1855-1985* (Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies, 1989), 106-134.

¹² รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, *กระบวนการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจในประเทศไทย: บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการเมือง พ.ศ. 2475-2530* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2546), 29-31.

เมื่อกล่าวถึง หนึ่งในนโยบายที่สำคัญของรัฐบาลของคณะราษฎร ภายหลังจากปฏิวัติ 2475 คือ นโยบายสร้างชาติของรัฐบาลหลวงพิบูลฯ สมัยแรก (2481-2487) อันมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างกว้างขวาง แต่การศึกษาที่ผ่านมามักถูกตีความหมายไปในแง่ลบ เช่น รอง ศยามานนท์¹³ แกมสุข นุ่มนนท์¹⁴ และบุปผา ทิพย์สภาพกุล¹⁵ ในขณะที่ โยชิฟุมิ ทามาตะ (Yoshifumi Tamada) เห็นว่า การศึกษานโยบาย “สร้างชาติ” ที่ผ่านมามักถูกศึกษา ภายใต้อรรถาธิบายสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นถูกตีความหมายไปในลักษณะเป็นเผด็จการฟาสซิสต์ แต่แท้จริงแล้ว ทามาตะเห็นว่า นโยบายสร้างชาติ คือ แนวทางการพัฒนาประเทศ (National development) ของรัฐบาลหลวงพิบูลฯ นั้นเอง¹⁶

ดังนั้น บทความนี้จึงต้องการตรวจสอบการแสวงหาแนวทางการพัฒนาประเทศของ รัฐบาลคณะราษฎร ภายใต้อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจโลกในเอเชีย ด้วย เห็นว่า “สร้างชาติ” คือ แนวความคิดร่วมกันของสมาชิกคณะราษฎรที่ต้องการทำให้ประเทศไทย รุดหน้าไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ดังเช่นที่ พระยาพหลพลพยุหเสนาในฐานะหัวหน้าคณะราษฎร และนายกรัฐมนตรี เคยกล่าวไว้ถึงความคิดของเขาไว้ในปี 2480 ว่า “พวกเราต้องช่วยกัน ทำนุ บำรุงประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนเท่าเทียมหรือเพียงใกล้เคียงอารยประเทศ”¹⁷ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ แนวความคิดในการพัฒนาประเทศหรือ “สร้างชาติ” นั้นมิได้เกิดขึ้นใน สมัยรัฐบาลหลวงพิบูลฯ เท่านั้น แต่กลุ่มผู้นำการเมืองใหม่มีแนวความคิดดังกล่าวร่วมกันมา อันเห็นได้ชัดตั้งแต่รัฐบาลพระยาพหลฯ แล้ว เพียงแต่รัฐบาลหลวงพิบูลฯ ดำเนินการเรื่อง ดังกล่าวอย่างจริงจังสืบต่อมา

สำหรับคำถามการศึกษาคือ ภายใต้อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางอำนาจโลก ในช่วงศตวรรษที่ 20 ซึ่งญี่ปุ่นก้าวขึ้นมาเป็นศูนย์กลางอำนาจใหม่ในเอเชีย พร้อมกับเกิดการ ปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยเมื่อ ปี พ.ศ. 2475 ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ไทย-ญี่ปุ่น และกระแสดความตื่นตัวในความเปลี่ยนแปลงของโลกในสังคมไทย ตลอดจนมีการ

---

¹³ รอง ศยามานนท์, *ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520)

¹⁴ แกมสุข นุ่มนนท์, *การสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520)

¹⁵ บุปผา ทิพย์สภาพกุล, “ทัศนะของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต่อนโยบายวัฒนธรรมสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529)

¹⁶ Yoshifumi Tamada, “Political Implication of Phibun's Cultural Policy, 1938-1941,” (Final report submitted to the National Research Council of Thailand, 1994). 14-16.

¹⁷ *ประมวลวาทัน* (25 มิถุนายน 2480)

เปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศและแนวทางการพัฒนาประเทศของรัฐบาลไทยภายหลังการปฏิวัติ 2475 ทั้งนี้ บทความนี้เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นผ่านกลุ่มหลักฐานใหม่ เช่น บันทึกความทรงจำ รายงานผลการดูงาน บันทึกการเดินทางมายังญี่ปุ่นของสมาชิกคณะราษฎร ตลอดจนหนังสือการเมืองเล่มเล็กจำนวนมากที่สะท้อนให้เห็นถึงกระแสความสนใจของสังคมไทยที่มีต่อญี่ปุ่นเพื่อพยายามเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของสังคมและกลุ่มผู้นำการเมืองที่มองญี่ปุ่นเป็นต้นแบบของการพัฒนาประเทศในช่วงนั้น

2. เมื่ออาทิตย์ทอแสง: ญี่ปุ่นในฐานะศูนย์อำนาจใหม่ของเอเชีย

ด้วยสภาพแวดล้อมของภูมิรัฐศาสตร์ของไทยช่วงปลายศตวรรษที่ 19 - ต้นศตวรรษที่ 20 ไทยถูกห้อมล้อมด้วยมหาอำนาจผู้เป็นเจ้าของจักรวรรดินิยม แม่นว่า มหาอำนาจตะวันตกเหล่านั้นประสบชัยชนะมีอำนาจเหนือดินแดนในเอเชียและสามารถยึดดินแดนรัฐบูรณาการในระบบความสัมพันธ์แบบรัฐโบราณบางส่วนของไทยไปได้ก็ตาม แต่ชนชั้นนำไทยตระหนักดีว่า ระเบียบโลกขณะนั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่ตะวันตก ผู้เป็นมหาอำนาจทางการทหาร เศรษฐกิจ รวมทั้ง ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการทั้งปวงทำให้พวกเขาที่มีความรู้สึกกระคนกันทั้งความชื่นชมในความเจริญก้าวหน้าแต่ในจิตใจส่วนลึกก็มีความชิงชัง¹⁸ แต่กระนั้นก็ดี ชนชั้นนำไทยยังคงมีความชื่นชมในวิทยาการและโน้มน้าวยุทธการพัฒนาระบบตามแบบตะวันตก ดังนั้น ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นในเวลานั้นจึงมิได้มีความใกล้ชิดนัก อันเห็นได้จากข่าวบนหน้าหนังสือพิมพ์ The Japan Times ในช่วง พ.ศ. 2440-2453 ลงข่าวเกี่ยวกับไทยไม่มากนัก¹⁹ ส่วนหนังสือที่เกี่ยวกับความก้าวหน้าของญี่ปุ่นในไทยมีจำนวนไม่กี่เล่ม เช่น สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่น²⁰ ตำนานสงครามจีนกับญี่ปุ่น²¹ และพงศาวดารญี่ปุ่น²² เป็นต้น ซึ่งความสนใจของไทยที่มีต่อความก้าวหน้าญี่ปุ่นในช่วงเวลานี้ตรงข้ามกับความรู้สึกของสังคมไทยที่มีต่อญี่ปุ่นภายหลังการปฏิวัติ 2475 ที่ขยายตัวเป็นอันมากดังจะกล่าวต่อไป

ในขณะที่ ความนิยมความก้าวหน้าของญี่ปุ่นในงานเขียนของสามัญชนระดับล่าง เช่น ในงานเขียนของศรีโหม้ (2411-2481) ชาวบ้านเชียงใหม่ที่เดินทางไปซานฟรานซิสโกปี พ.ศ. 2432

¹⁸ ธงชัย วินิจจะกูล, โฉมหน้าราชชาตินิยม: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ: ฟ้ายั่ว, 2559); ธงชัย วินิจจะกูล, คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย (กรุงเทพฯ: ฟ้ายั่ว, 2560)

¹⁹ Supaporn Jarunpattana, "Siam-Japan Relations, 1920-1940," 23.

²⁰ สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่น เล่ม 1-2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2448)

²¹ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์, ตำนานสงครามจีนกับญี่ปุ่น เล่ม 1-2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2450)

²² ยูปีเตอร์ [นามแฝง], พงศาวดารญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ: จีนโนสยามวารศัพท์, 2459)

เขาเล่าความประทับใจถึงสภาพความเจริญของบ้านเมืองญี่ปุ่นสมัยเมจิ²³ รวมทั้ง เทียนวรรณ สามีขุนนักปฏิรูป เขาชื่นชมความก้าวหน้าของญี่ปุ่น เขาวิเคราะห์บทบาทของญี่ปุ่น-ไทยว่า ญี่ปุ่นมีฐานะเป็นสมONG ไทยเป็นแหล่งอาหาร หากร่วมมือกันได้จะสามารถขับไล่อำนาจของชาวยุโรปออกไปจากเอเชียได้และเสนอให้ไทยและประเทศในเอเชียดูญี่ปุ่นเป็นตัวอย่าง²⁴

ส่วนกลุ่มข้าราชการ เช่น คณะ ร.ศ.130 เป็นกลุ่มนายทหารหนุ่มที่ต้องการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย (2455) พวกเขาเสนอว่า หนทางในการสร้างความเจริญให้กับประเทศ คือ เลียนแบบการปกครองของอารยะประเทศอื่น ๆ โดยญี่ปุ่นเป็นหนึ่งในประเทศที่พวกเขายกขึ้นมาเป็นตัวอย่าง²⁵ ส่วน พ.ท.พระสารสาสน์พลขันธ์ (ลอง สุนทาทนทร์) อดีตอาจารย์โรงเรียนนายร้อยทหารบก อดีตข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ และปัญญาชนไทยในช่วงรอยต่อระหว่างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และประชาธิปไตย อดีตรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐกิจของรัฐบาลคณะราษฎร เขาชื่นชมความก้าวหน้าของญี่ปุ่นและเห็นว่าญี่ปุ่นสมควรเป็นต้นแบบสำหรับการพัฒนาของไทย²⁶ รวมทั้งหลวงวิจิตรวาทการ อดีตนักการทูต อธิบดีกรมศิลปากร และรัฐมนตรีต่างประเทศบันทึกว่า เขามีความชื่นชมความก้าวหน้าและหลักบูชิโดของญี่ปุ่นมาตั้งแต่เมื่อครั้งรับราชการอยู่กับระบอบเก่าแล้ว ดังที่เขาบันทึกในเวลาต่อมาว่า “ทำไมข้าพเจ้าจึงรบเร้าให้เอาอย่างญี่ปุ่น โดยมากข้าพเจ้าขอตอบว่าญี่ปุ่นกับเราเป็นชาติเอเชียด้วยกัน ถ้าเป็นปัญหาที่เราจะต้องวินิจฉัยว่า เราควรเดินตามอย่างชาติใดแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่า เราควรดำเนินการตามญี่ปุ่นเป็นดีที่สุด ในเวลานี้เรามีพระมหากษัตริย์ได้รัฐธรรมนูญเหมือนญี่ปุ่น เราเป็นชาวพุทธด้วยกัน พลเมืองส่วนมากของญี่ปุ่นก็นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกับเราและวิธีดำเนินเพื่อชาติที่ชาวญี่ปุ่นเขาทำมานี้ เป็นวิถีที่ทำให้เขาเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว...วิธีการเกือบทุกอย่างของญี่ปุ่น...น่าจะนำมาใช้ได้สะดวกกว่าฝรั่ง”²⁷ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า ช่วงรอยต่อระหว่างระบอบเก่าและใหม่เริ่มเกิดกระแสความชื่นชมความก้าวหน้าของญี่ปุ่นจากสามัญชน ปัญญาชน และข้าราชการที่มองญี่ปุ่นในฐานะผู้นำ

---

²³ บุญเสริม สาดราษฎร์, *ศรีโหม้ คนเชียงใหม่คนแรกที่ไปอเมริกา* (เชียงใหม่: สมาคมนักเรียนเก่าปรี้นสรอยแยลส์วิทยาลัย, 2523), 3-4.

²⁴ สงบ สุริยินทร์, *เทียนวรรณ* (พระนคร: สามสินการพิมพ์, 2510), 9/3-9/5, 16/3-16/4.

²⁵ เนตร พูนวิวัฒน์ และ เจริญ ศรีจันทร์, *ปฏิวัติ ร.ศ.130*, บรรณาธิการโดย ธีรพล ใจจริง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), 245-252.

²⁶ ธีรพล ใจจริง, “555 กับ My Country Thailand: ความเคลื่อนไหวทางการเมือง ความคิดทางเศรษฐกิจและประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบชาตินิยมวิพากษ์ของพระสารสาสน์พลขันธ์,” *รัฐศาสตร์สาร* 25, ฉ. 1 (2547): 254-327.

²⁷ หลวงวิจิตรวาทการ, *การเมืองการปกครองของกรุงสยาม* (พระนคร: ไทยใหม่, 2475), 146-147.

ใหม่ในเอเชีย พวกเขาต้องการเปลี่ยนแปลงไทยให้ก้าวหน้าโดยการมองไปยังตะวันออกเป็นต้นแบบการพัฒนาประเทศแทนตะวันตก

3. อารมณ์ของระบอบประชาธิปไตยไทยภายใต้ระเบียบเอเชียใหม่

อาจไม่มีใครสามารถปฏิเสธว่าบทบาทของญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 มีความโดดเด่นเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะประเทศผู้ชนะสงครามและดำรงสถานะหนึ่งใน 5 มหาอำนาจของสันนิบาตชาติและมีความเจริญก้าวหน้าอย่างยิ่ง²⁸ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยสมัยระบอบเก่าดำเนินไปอย่างปกติ เนื่องจากไทยให้ความสำคัญกับมหาอำนาจตะวันตกมากกว่า²⁹ อีกทั้งชนชั้นนำไทยขณะนั้น มองบทบาทญี่ปุ่นที่เข้ามาดำเนินการในไทยด้วยสายตาหวาดระแวง ส่งผลให้พวกเขาไม่วางใจการกระชับความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น³⁰

พลันทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงไปในทางตรงข้าม เมื่อเกิดการปฏิวัติ 2475 โดยการปฏิวัติดังกล่าวมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเมืองไทยสมัยใหม่อย่างสำคัญ และเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศจากเดิมที่เคยตามมหาอำนาจตะวันตกไปสู่ความพยายามกำหนดอนาคตของชาติใหม่ รวมทั้งการแสวงหาแนวทางการพัฒนาประเทศใหม่ที่ต่างไปจากเดิม ทั้งญี่ปุ่นและไทยต่างให้ความสนใจกันและกันมากขึ้น ดังเห็นได้จากข่าวสารของการปฏิวัติ 2475 ปรากฏบนหน้าหนังสือพิมพ์ The Japan Times นานนับเดือนย่อมสะท้อนให้เห็นถึงทิศทางของนโยบายต่างประเทศญี่ปุ่นที่มีต่อไทยด้วย³¹ ในขณะเดียวกัน รัฐบาลใหม่ให้ความสำคัญกับญี่ปุ่นมากขึ้นเช่นกัน ดังปรากฏในเหตุการณ์การประชุมสันนิบาตชาติเพื่อประณามญี่ปุ่นในการบุกแมนจูเรีย (2476) ปรากฏว่า ตัวแทนของไทยสละสิทธิการออกเสียงประณามญี่ปุ่น ดังนั้น ไทยจึงเป็นเพียงประเทศเดียวที่ไม่คล้อยตามกระแสของมหาอำนาจตะวันตก ทำที่ของไทยในครั้งนั้นสร้างความประหลาดใจให้กับมหาอำนาจตะวันตกเป็นอย่างมาก เนื่องจากที่ผ่านมา ไทยมักมีนโยบายตาม

²⁸ Federick R. Dickinson, *World War I and the Triumph of a New Japan, 1919-1930* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015)

²⁹ Edward Bruce Reynolds, "Ambivalent Allies: Japan and Thailand, 1941-1945," (PhD diss., University of Hawaii, 1988), 27.

³⁰ Edward Thadeus Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," (PhD diss., University of Washington, 1967), 22-25.

³¹ Supaporn Jarunpattana, "Siam-Japan Relations, 1920-1940," 34.

มหาอำนาจตะวันตกเสมอ³² เหตุการณ์ในวันนั้น นายมัสสุโอะ โยสุเกะ (Matsuoka Yosuke) ผู้แทนญี่ปุ่นในสนธิบัตรชาติกล่าวขอขอบคุณผู้แทนไทยพร้อมกล่าวว่า หากไทยต้องการต่อสู้กับตะวันตก โดยญี่ปุ่นจะยื่นเคียงข้างไทย³³

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นภายหลังการปฏิวัติ 2475 มีความแน่นอนนั้นเป็นผลมาจากบทบาทของยาสุกิชิ ยาตาเบ (Yasukichi Yatabe) อัครราชทูตญี่ปุ่นประจำไทย (2471-2479) ทั้งนี้ ในระบอบเก่า เขาต้องการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่น-ไทยแต่ไม่ได้รับการตอบสนอง เนื่องจากขณะนั้นไทยนิยมมหาอำนาจตะวันตก แต่เมื่อเกิดการปฏิวัติแล้ว ยาตาเบพบโอกาสในการปรับความสัมพันธ์ระหว่างกันใหม่³⁴ ด้วยเหตุที่ไทยที่ไม่ร่วมประณามญี่ปุ่นกับมหาอำนาจตะวันตกในสนธิบัตรชาตินั้นสร้างความไม่พอใจให้กับมหาอำนาจตะวันตกเป็นอันมาก เห็นได้จากหนังสือพิมพ์ของอังกฤษในสิงคโปร์และฝรั่งเศสในอินโดจีนกล่าวโจมตีไทย³⁵ ควรบันทึกด้วยว่าในช่วงแรกเริ่มของระบอบประชาธิปไตย คณะราษฎรยังขาดความมั่นคงในอำนาจการเมือง เนื่องจากอิทธิพลของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงฝังลึกในสังคม อีกทั้งกลุ่มผู้นำทางการเมืองเดิมมีความใกล้ชิดกับมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษซึ่งมีอิทธิพลที่เข้มข้นมากในไทย ด้วยเหตุนี้ คณะราษฎรจึงคงวิตกถึงการแทรกแซงจากมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอังกฤษที่เคยให้การสนับสนุนระบอบเก่าที่ถูกโค่นล้มลง³⁶

4. ญี่ปุ่นกับการสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยไทยในช่วงแรกเริ่ม

ท่ามกลางการประลองกำลังของรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษนิยมที่พยายามโต้กลับการปฏิวัติ 2475 ด้วยการรัฐประหารเงียบและมีแผนการกำจัดคณะราษฎรนั้น³⁷ ในขณะเดียวกัน คณะราษฎรเคลื่อนไหวอย่างลับๆ เพื่อตอบโต้กลับกลุ่ม

³² โยชิฮารุ โยชิคาว่า, *รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามกับสงครามแปซิฟิก*, แปลโดย ออาหาร พงษ์ธรรมสาร (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย, 2525), 3-4.

³³ Edward Thadeus Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," 53.

³⁴ Iida Junzo, "Japan's Relation with Independent Siam up to 1933: Prelude to Pan-Asian Solidarity," (PhD diss., University of Bristol, 1991), 236-237.

³⁵ *ศรีกรุง*, 3 มีนาคม 2475.

³⁶ Supaporn Jarunpattana, "Siam-Japan Relations, 1920-1940," 26.

³⁷ ชำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *2475 และ 1 ปี หลังการปฏิวัติ* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา, 2543), 80-92.

อนุรักษนิยมด้วยเช่นกัน จากบันทึกความทรงจำของยาตาเบบันทึกห้วงเวลาแห่งการชิงไหวชิงพริบระหว่างรัฐบาลพระยามโนปกรณัม กับคณะราษฎรว่าตัวแทนจากพระยาพหลฯ และหลวงพิบูลฯ มาพบเขาก่อนการรัฐประหารเพียงไม่กี่วันเพื่อขอการสนับสนุนกำลังทหารและอาวุธจากญี่ปุ่น แต่เขามีได้ตอบความช่วยเหลืออาวุธ และได้ตอบกลับไปว่าญี่ปุ่นจะให้การสนับสนุนรัฐบาลใหม่หลังการรัฐประหาร ทั้งที่แท้จริงแล้วเขามีอำนาจสั่งการให้บริษัทมิตซุบิ ส่งมอบอาวุธจากโกดังเก็บสินค้าของบริษัทที่รัฐบาลพระยามโนปกรณัม ชื้อไว้แล้วไปยังรัฐบาลเพื่อต่อต้านการรัฐประหารจากคณะราษฎรครั้งนี้ก็ย่อมได้ แต่ทูตญี่ปุ่นผู้นี้ไม่ทำ³⁸

ในที่สุด เมื่อการรัฐประหารล้มรัฐบาลอนุรักษนิยมเมื่อ 20 มิถุนายน 2476 สำเร็จแล้ว ยาตาเบถูกเรียกเข้าประชุมที่กองบัญชาการที่วังปารุสกวัน พระยาพหลฯ และหลวงพิบูลฯ แกนนำการรัฐประหารขอให้ญี่ปุ่นสนับสนุนรัฐบาลใหม่ที่จัดตั้งขึ้น โดยฝ่ายไทยจะเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจของไทยแทนอังกฤษ³⁹ การเชิญเขามายังกองบัญชาการนั้นสะท้อนให้เห็นว่าพระยาพหลฯ และหลวงพิบูลฯ ต้องการให้ญี่ปุ่นสนับสนุนระบอบใหม่ให้ปลอดภัยจากมหาอำนาจตะวันตก เขาสัญญาว่าญี่ปุ่นจะสนับสนุนรัฐบาลที่ตั้งขึ้นใหม่ และสนับสนุนปรับปรุงประเทศตามที่ฝ่ายไทยต้องการ ต่อมาในปลายปี 2476 เขาเดินทางกลับไปรักษาอาการป่วยที่ญี่ปุ่น และเขาถูกเรียกเข้าพบเพื่อถวายเป็นรายงานความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในไทยให้กับสมเด็จพระจักรพรรดิและคณะรัฐมนตรีซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลญี่ปุ่นมีความสนใจไทยมาก⁴⁰

ควรบันทึกด้วยว่า ในระหว่างที่ยาตาเบ รักษาตัวอยู่ในญี่ปุ่น เขามีส่วนสำคัญในการสนับสนุนระบอบการปกครองใหม่ของไทย ด้วยการยับยั้งการเข้าร่วมโค่นล้มรัฐบาลพระยาพหลฯ (2476-2481) ในเหตุการณ์กบฏบวรเดช (2476) ของนายไอชิซูกะ ชิเกรุ (Iizuka Shigeru) พ่อค้าญี่ปุ่นในอินโดจีนเซีย ผู้มีความใกล้ชิดสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต เมื่อยาตาเบทราบแผนการ เขาสั่งการให้พ่อค้าญี่ปุ่นยุติความเคลื่อนไหวดังกล่าว เนื่องจาก แผนการฟื้นฟูระบอบเก่าขัดกับแนวความคิดเขาและนโยบายของกระทรวงการต่างประเทศที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์กับคณะราษฎร^{41, 42} กล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ หากระบอบเก่าฟื้นคืนกลับมาอีกครั้ง

³⁸ ยาสุกิจิ ยาตาเบ, *บันทึกของทูตญี่ปุ่น ผู้เห็นการปฏิวัติ 2475: การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย* แปลโดย เออิจิ มุราซึมา และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), 97-98.; Edward Thadeus Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," 58-60.; Iida Junzo, "Japan's Relation with Independent Siam up to 1933: Prelude to Pan-Asian Solidarity," 232-233.

³⁹ ยาสุกิจิ ยาตาเบ, *เรื่องเดียวกัน*, 99.

⁴⁰ Iida Junzo, "Japan's Relation with Independent Siam up to 1933: Prelude to Pan-Asian Solidarity," 233-234.

⁴¹ Edward Thadeus Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," 65-69.

ย่อมหมายถึง อิทธิพลของอังกฤษจะกลับมาครอบงำไทยอีกครั้งหนึ่งอาจส่งผลให้ญี่ปุ่นหมดโอกาสที่จะมีอิทธิพลต่อไทย แม้นกำลังและความฉับพลันของปฏิบัติการของฝ่ายกบฏจะมีเหนือกว่ารัฐบาลก็ตาม แต่รัฐบาลสามารถพลิกกลับมาเป็นฝ่ายชนะเหนือกบฏได้ในที่สุด⁴³ ต่อมาเมื่อรัฐบาลจัดงานพระราชทานเพลิงศพให้กับทหารและตำรวจในเดือนกุมภาพันธ์ 2477 นั้น รัฐบาลญี่ปุ่นส่งเรือรบชื่อ คูมา (Kuma) นำทหารเรือเป็นตัวแทนเข้าร่วมงานฌาปนกิจศพของทหารและตำรวจฝ่ายรัฐบาลด้วย⁴⁴

ในปีถัดมา (2478) รัฐบาลญี่ปุ่นส่งเรือรบญี่ปุ่น 2 ลำ ชื่อ อาซามะ (Asama) และยาคุโม (Yakumo) เป็นเรือพระราชพาหนะนำเจ้าชายคูนิจิ (H.I.H Prince Kuni; 1901-1959) เสด็จพร้อมเจ้านายระดับสูงอีก 2 พระองค์เชื่อมสัมพันธไมตรีกับไทย ทั้งนี้ เจ้าชายคูนิจิทรงเป็นพระเชษฐาคนโตของสมเด็จพระจักรพรรดินี โคจิน (Empress Kojin) ในสมเด็จพระจักรพรรดิ ฮิโรฮิโตะ (Emperor Hirohito) หลังจากการเสด็จเยือนไทยเสร็จสิ้นแล้ว สมเด็จพระจักรพรรดิมีพระราชสารทางโทรเลขขอขอบคุณในพระมหากรุณาธิคุณผู้สำเร็จราชการแทนพระมหากษัตริย์พร้อมขอปรารถนาและประชาชนไทยในการต้อนรับ⁴⁵

ภายหลังการปฏิวัติ 2475 ไม่แต่เพียงเกิดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายนิยมระบอบเก่าและระบอบใหม่เท่านั้น แต่ความขัดแย้งของแนวทางการพัฒนาประเทศตามความคิดทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันก็ประทุขึ้นเช่นเดียวกัน ควรบันทึกด้วยว่า ภายหลังการปฏิวัติมีกระแสความคิดทางเศรษฐกิจที่สำคัญในสังคมไทยอยู่ 3 แนวทาง คือ แนวคิดแรกเสรีนิยม (Liberalism) แนวคิดที่สองสังคมนิยม (Socialism) และแนวคิดที่สามชาตินิยม⁴⁶ (Nationalism) โดยรัฐบาลพระยามโนปกรณซ์ (2475-2476) เลือกใช้แนวคิดทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมอันเป็นแนวทางแบบค่อยเป็นค่อยไปในการพัฒนาประเทศโดยไม่ตัดต้องโครงสร้างการผลิตและระบบกรรมสิทธิ์ใดๆ ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยยังคงตกอยู่ในมือคนต่างชาติดั้งเดิม ในขณะที่นายปรีดี พนมยงค์

---

⁴² Iida Junzo, "Japan's Relation with Independent Siam up to 1933: Prelude to Pan-Asian Solidarity," 235-236.

⁴³ ฌูฟูล โจจิง, *กบฏบวรเดช: เบื้องแรกปฏิวัติ 2475* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2560)

⁴⁴ *นาวิกศาสตร์* ปี 17 เล่มที่ 3 (มีนาคม 2476), 680.

⁴⁵ สดใส ชันติวรพงศ์, "ประเทศไทยกับปัญหาอินโดจีนฝรั่งเศส 1937-1947 (พ.ศ. 2480-2490)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 74-75.

⁴⁶ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475* (กรุงเทพฯ: พ้าเดียวกัน, 2546), 339-352.

สมาชิกคณะราษฎรต้องการเปลี่ยนแปลงแนวการพัฒนาประเทศตามแนวคิดแบบสังคมนิยม⁴⁷ แต่โครงการของเขาถูกต่อต้านอันเป็นเหตุให้เขาถูกเนรเทศออกจากไทย ดังนั้น แนวคิดทางเศรษฐกิจอันเป็นแนวทางในการพัฒนา จึงเหลือแต่เพียงแนวคิดเศรษฐกิจแบบชาตินิยม (Nationalism) เท่านั้นที่คณะราษฎรเลือก อันสะท้อนเห็นได้จากนโยบายของรัฐบาลพระยาพหลฯ และรัฐบาลหลวงพิบูลฯ (2481-2487) ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ทั้งนี้ นับตั้งแต่ปี 2478 เป็นต้นมา อิทธิพลทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่มีต่อไทยเพิ่มสูงขึ้น ญี่ปุ่นกลายเป็นผู้ครองส่วนแบ่งตลาดสินค้ารายใหญ่ในไทย โดยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทย-ญี่ปุ่นนั้น ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะประเทศผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรม เช่น ผ้าฝ้าย เส้นใยสังเคราะห์ สบู่ อุปกรณ์ไฟฟ้า ฯลฯ ส่งมาขายในไทย ในขณะที่ไทยส่งสินค้าปฐมภูมิขายให้กับญี่ปุ่น เช่น ข้าว ไม้สัก ไม้เนื้อแข็งและหนังสัตว์ เป็นต้น ในช่วงเวลานั้น กล่าวได้ว่า สินค้าอุตสาหกรรมจากญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจและการค้าในไทยแทนอังกฤษได้อย่างแท้จริง⁴⁸

5. ทำที่ของญี่ปุ่นต่อการเยือนของรัฐมนตรีไทย

ภายหลังการรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลอนุรักษนิยมของพระยามโนปกรณักษ์ ต่อมารัฐบาลพระยาพหลฯ เรียกตัวนายปรีดีกลับจากฝรั่งเศสให้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ในกลางปี พ.ศ. 2478 นายปรีดีดำรงตำแหน่งฐานะรัฐมนตรีมหาดไทย และเขาได้รับมอบหมายจากรัฐบาลเดินทางไปอังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี สหรัฐฯ และญี่ปุ่น เป็นเวลา 6 เดือน ((2) สร. 0201.25/20 กล่อง 4) เพื่อเจรจาลดดอกเบี้ยเงินกู้ (convert) จากหนี้สินเดิมของรัฐบาลเมื่อครั้งระบอบเก่าที่กู้เงินจากอังกฤษ รวมทั้งการเจรจาขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศอีกด้วย ต่อมานายปรีดีเดินทางมาถึงญี่ปุ่นเมื่อ 31 ธันวาคม ด้วยเรือเคนริว มารุ (Kenryu Maru) แม้ว่าวันรุ่งขึ้นเป็นวันปีใหม่ก็ตามที่ นายคุวาจิมา ชูเคอิ (kuwajima Shukei) อธิบดีกรมเอเชียตะวันออกเดินทางมาพบเขาที่สถานอัครราชทูตไทยเพื่อสนทนาด้วย นายปรีดีขอความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นในด้านกู้เงินสำหรับสร้างถนน ทางรถไฟ การปรับปรุงแม่น้ำเจ้าพระยา การสร้างท่าเรือในภาคใต้ของไทย และหารือถึงการรับรองแมนจูเรีย และการแก้ไขสนธิสัญญาพาณิชย์และการเดินเรือระหว่างไทย-ญี่ปุ่น⁴⁹ ทั้งนี้ ทางรัฐบาลญี่ปุ่นเสนอให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ไทย รวมทั้งขอให้

⁴⁷ หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจและเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรกับเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ (พระนคร: ลหุโทษ, 2476)

⁴⁸ Edward Thadeus Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," 109.

⁴⁹ ทวี ธีระวงศ์เสรี, สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2524),

ไทยส่งข้าราชการมหาดไทยมาอบรมด้านการปกครองที่ญี่ปุ่น นอกจากนี้รัฐบาลญี่ปุ่นต้องการส่งเจ้าหน้าที่ระดับสูงทางการค้าไปเยือนไทยบ้างเพื่อเป็นส่งเสริมการค้าระหว่างกัน นายปรีดีเห็นชอบกับข้อเสนอความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่ทางญี่ปุ่นเสนอมา และไทยมีความสนใจในความร่วมมือที่ใกล้ชิดระหว่างกันต่อไป

ก่อนเดินทางกลับไทย รัฐบาลญี่ปุ่นให้นายปรีดีแสดงความคารวะต่อสมเด็จพระจักรพรรดิเมื่อ 11 มกราคม 2479 ซึ่งเป็นกิจกรรมที่กรมเอเชียตะวันออก ผู้เตรียมการต้อนรับจัดขึ้นเพื่อโน้มน้าวให้เขานิยมในญี่ปุ่นและหวังว่าเขาจะมีอิทธิพลต่อผู้นำใหม่คนอื่น ๆ ในรัฐบาลด้วย⁵⁰ ต่อมาทูตไทยประจำญี่ปุ่นรายงานเพิ่มเติมว่ารัฐบาลญี่ปุ่นจัดงานเลี้ยงอำลาอีกทั้งสมเด็จพระจักรพรรดิทรงพระราชทานสายสะพายชั้นที่ 1 Rising Sun ให้กับเขาอีกด้วย ((2) สร. 0201.25/20 กล่อง 4) เพียง 3 เดือนหลังจากที่นายปรีดีกลับจากญี่ปุ่น รัฐบาลญี่ปุ่นส่งคณะกรรมการสำรวจเศรษฐกิจมาเยือนไทยเพื่อสำรวจการค้าระหว่างกันในเดือนมีนาคม 2479 เพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างกัน⁵¹ กล่าวโดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นภายหลังการปฏิวัติ 2475 และการรัฐประหารเมื่อ 20 มิถุนายน 2476 เป็นต้นมานั้นมีความแนบแน่นขึ้นอย่างมาก โดยยาตาเบ มีบทบาทเป็นอย่างสูงในการสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ทั้งนี้ เขาเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการตัดสินใจของกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นด้วย⁵² ทั้งนี้ ความตั้งใจของยาตาเบคือ การทำให้ญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่อไทยแทนที่อังกฤษเพื่อดึงไทยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเขตอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจที่มีญี่ปุ่นเป็นศูนย์กลางแทน⁵³

6. เมื่อสังคมไทยมองไปยังญี่ปุ่น

เมื่อญี่ปุ่นก้าวขึ้นสู่เวทีโลกจากความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมพร้อมความแข็งแกร่งทางการทหารในต้นศตวรรษที่ 20 ประกอบกับภูมิหลังญี่ปุ่นไม่เคยมีความสัมพันธ์ที่บาดหมางกับไทยเหมือนดังเหล่ามหาอำนาจตะวันตกเคยกระทำต่อไทย ส่งผลต่อกระแสการรับรู้ใหม่ในสังคมไทยเป็นอย่างมาก กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภายหลังจากการปฏิวัติ 2475 สังคมไทยและกลุ่มผู้นำทางการเมืองไทยล้วนมองตรงไปยังญี่ปุ่น⁵⁴ สะท้อนได้จากความพึงปรารถนาของหนังสือการเมือง

⁵⁰ Edward Thadeus. Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," 131-141.

⁵¹ *กรุงเทพข วารศัพท์* (25 มีนาคม 2478); พรรณี บัวเล็ก, เรื่องเดียวกัน, 36-37.

⁵² Iida Junzo, "Japan's Relation with Independent Siam up to 1933: Prelude to Pan-Asian Solidarity," 219.

⁵³ Edward Thadeus Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," 26.

⁵⁴ Edward Bruce Reynolds, "Ambivalent Allies: Japan and Thailand, 1941-1945," 27.

เล่มเล็ก (Political Pamphlets) หรือหนังสือสารคดีกึ่งวิชาการ หนังสือและบทความวิชาการที่กล่าวถึงความก้าวหน้าและความเป็นไปของของญี่ปุ่น ดังเช่น เที้ยวประเทศตะวันออก⁵⁵ สงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย⁵⁶ ฝันจริงของข้าพเจ้า⁵⁷ “กิจการ ณ ประเทศญี่ปุ่น”⁵⁸ สรรบุรุษแห่งอุทัยประเทศ⁵⁹ บุษิโต⁶⁰ ไตนิ⁶¹ เที้ยวเอเชียตะวันออก⁶² บทเรียนจากญี่ปุ่น⁶³ สาเหตุแห่งการรัฐประหารในญี่ปุ่น⁶⁴ ความเป็นอยู่ของเพื่อนชาวตะวันออก⁶⁵ สยามกับวิเทโศบายเอเชียตะวันออก⁶⁶ ตำรวจญี่ปุ่น⁶⁷ เด็กในญี่ปุ่น⁶⁸ เที้ยวเมืองญี่ปุ่น⁶⁹ รายงานการดำเนินงานในต่างประเทศ: การงานศุลกากรในญี่ปุ่น⁷⁰ รายงานการดำเนินงานในต่างประเทศ: การงาน ผังเมือง การช่างและสุขาภิบาล⁷¹ ในสถานที่ตำรวจกรุงโตเกียว⁷² ข้อสังเกตบางประการในคราวเดินทางไปราชการ

⁵⁵ หม่อมเจ้าหญิงสิรินทิพย์พานเสนอ โสณกุล, *เที้ยวประเทศตะวันออก* (พระนคร: กรมวิชาการ, 2475)

⁵⁶ นาวาตรีหลวงสินธุ์สงครามชัย, *สงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย* (พระนคร: ไทยเชชม, 2475)

⁵⁷ พระยาศราภยพิพัฒน์, *ฝันจริงของข้าพเจ้า* (พระนคร: กรุงเทพฯเดลิแมร์, 2476)

⁵⁸ พันโทหลวงวิโรธธา, “บรรยายทางวิทยุ เรื่อง “กิจการ ณ ประเทศญี่ปุ่น” เมื่อ 8, 18 ธันวาคม 2477,” *ชุมนุมปาฐกถาของคนสำคัญ รวบรวมโดย ส. คนปรีชา* (พระนคร: สุวรรณบรรพต, 2504), 357-370.

⁵⁹ คณะยุทธศาสตร์, *สรรบุรุษแห่งอุทัยประเทศ* (พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ, 2478)

⁶⁰ เสฐียร พันธงชัย, บุษิโต: จรรยาของชนชาติทหาร ดวงวิญญาณของญี่ปุ่น (พระนคร: อักษรเจริญทัศน์, 2478)

⁶¹ ธนวนต์ จาคูประยูร, *ไตนิ* (พระนคร: พาณิชศุภผล, 2478)

⁶² ร้อยตรีถิต รัตนพันธุ์, *เที้ยวเอเชียตะวันออก* (พระนคร: ศรีหงส์, 2478)

⁶³ เอเชีย [นามแฝง], *บทเรียนจากญี่ปุ่น* (พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ, 2478)

⁶⁴ สาเหตุแห่งการรัฐประหารในญี่ปุ่น (พระนคร: สัจจัง, 2478)

⁶⁵ ร้อยตรีเนตร พูนวิวัฒน์, *ความเป็นอยู่ของเพื่อนชาวตะวันออก (ทองคำรำลึก)* (พระนคร: สยามอักษรกิจ, 2479)

⁶⁶ หม่อมราชวงศ์ทรงสุจริต นวรัตน์, *สยามกับวิเทโศบายเอเชียตะวันออก* (พระนคร: ไทยพานิช, 2480)

⁶⁷ พันตำรวจตรี ขุนศรีศรากร, *ตำรวจญี่ปุ่น* (พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ, 2480)

⁶⁸ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรภา เทวกุล, *เด็กญี่ปุ่น* (พระนคร: ไทยเชชม, 2481)

⁶⁹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, *เที้ยวญี่ปุ่น* (พระนคร: แพร่พิทยา, 2497)

⁷⁰ นาวาตรี หลวงเดชดำรง, *รายงานการดำเนินงานในต่างประเทศ: การงานศุลกากรในญี่ปุ่น* (พระนคร: กรมศุลกากร, 2481)

⁷¹ หลวงบูรณกรรมโกวิท, *รายงานการดำเนินงานในต่างประเทศ: การงานผังเมือง การช่างและสุขาภิบาล* (พระนคร: อักษรนิติ, 2481)

⁷² ร้อยตำรวจโทบรรจง บุญยประสพ, *ในสถานที่ตำรวจกรุงโตเกียว* (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2484)

รอบโลก พ.ศ. 2479 เล่ม 1 ว่าด้วย เรื่องอะไรที่ทำให้ญี่ปุ่นก้าวหน้า⁷³ บันทึกเหตุการณ์ของนักเรียนไทยที่ได้รับทุนไปเที่ยวญี่ปุ่น⁷⁴ เป็นต้น

นอกจากนี้ วารสารหน่วยราชการอย่างนาวิกศาสตร์ ซึ่งเป็นวารสารที่นิยมอ่านกันในกองทัพเรือ ภายหลังการปฏิวัติ 2475 ปรากฏบทความจำนวนมากเกี่ยวกับความก้าวหน้าของญี่ปุ่นลงพิมพ์อยู่เสมอ รวมทั้งบทความแสดงทัศนะชื่นชมญี่ปุ่นและต้องการผลักดันให้ไทยเดินตามแนวทางของญี่ปุ่นด้วย⁷⁵ เป็นต้น ส่วนหลวงวิจิตรวาทการ ปณิญาชนคนสำคัญแสดงความคิดเห็นถึงไทยควรยึดแนวการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นไว้ใน ลัทธิชุนชาติ (2476) ว่า “ข้าพเจ้าฝันมาเป็นเวลากว่า 10 ปีที่จะสร้างลัทธิชุนโตขึ้นในเมืองไทย ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย”⁷⁶ นั้นย่อมหมายความว่า เขาชื่นชมแนวทางการพัฒนาประเทศแบบญี่ปุ่นมาตั้งแต่รับราชการในกระทรวงต่างประเทศเมื่อครั้งระบอบเก่าแล้ว เพียงแต่เขาไม่กล้าแสดงบทบาทหรือความคิดใดๆ ออกมา จวบกระทั่งเกิดการปฏิวัติ 2475

ดังนั้น หากประเมินจากกระแสความสนใจในสังคมไทยจากสิ่งพิมพ์ร่วมสมัยแล้วเห็นได้ว่าหลังการปฏิวัติ 2475 สังคมและปัญญาชนไทยมีความสนใจในความก้าวหน้าของญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก อีกทั้งบนหน้าหนังสือพิมพ์ไทยในช่วงเวลานั้นเต็มไปด้วยบทความที่ชื่นชมความก้าวหน้าของญี่ปุ่น⁷⁷ ไม่แต่เพียงกระแสความสนใจของสังคมไทยมีต่อญี่ปุ่นหลังการปฏิวัติ 2475 จะเพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่ตัวชีวิตความสนใจสำคัญอีกประการ คือ จำนวนนักศึกษาไทยที่มาเรียนในญี่ปุ่นมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียนทุนส่วนตัว พวกเขามุ่งศึกษาในวิชาพาณิชยกรรม บัญชี เศรษฐศาสตร์ การเงิน การศึกษา วิศวกรรมศาสตร์ ประมง แพทย์และทันตแพทย์ ส่วนนักเรียนทุนรัฐบาลนิยมศึกษาด้านการทหารและการตำรวจ⁷⁸ ต่อมาฝ่ายไทยและญี่ปุ่นจัดทำวารสารญี่ปุ่น-สยาม ขึ้นในปี 2480 เพื่อสานไมตรีระหว่างกัน

---

⁷³ นาวาอากาศเอก หลวงกาจสงคราม, *ข้อสังเกตบางประการในคราวเดินทางไปราชการรอบโลก พ.ศ. 2479 เล่ม 1 ว่าด้วย เรื่องอะไรที่ทำให้ญี่ปุ่นก้าวหน้า* (พระนคร: กรมรถไฟ, 2484)

⁷⁴ *บันทึกเหตุการณ์ของนักเรียนไทยที่ได้รับทุนไปเที่ยวญี่ปุ่น* (พระนคร: สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย, 2485)

⁷⁵ *นาวิกศาสตร์* ปี 17 เล่มที่ 2 (กุมภาพันธ์ 2476), 490.

⁷⁶ หลวงวิจิตรวาทการ, *ลัทธิชุนชาติ* (พระนคร: วิริยนาฎภาพ, 2476), 4.

⁷⁷ นิภาพร รัชตพัฒนากุล, “ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-ญี่ปุ่น พ.ศ. 2475-2488,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), 67-68.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, 30-34, 43.

โดยมีพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ผู้สำเร็จราชการแทนพระมหากษัตริย์ (องค์อุปถัมภ์) สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้า จิรัชบุ (องค์อุปถัมภ์ กิตติมศักดิ์)⁷⁹

หากจะกล่าวสรุปความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างไทย-ญี่ปุ่นภายหลังการปฏิวัติ 2475 แล้ว เราสามารถมีข้อสรุปจุดดั่งบทบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ Siam Chronicle วิเคราะห์ไว้ว่าแม้ว่า ไทยและญี่ปุ่นจะมีการติดต่อกันมาอย่างยาวนาน แต่พัฒนาการความสัมพันธ์อย่างสำคัญระหว่างกันเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้⁸⁰ แต่สำหรับมหาอำนาจตะวันตกอย่างอังกฤษเป็นอย่างไร ต่อความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างไทย-ญี่ปุ่นนั้น เซอร์โจชิอาร์ ครอสบี้ (Josiah Crosby) อัครราชทูตอังกฤษประจำไทยในช่วงเวลานั้น ตั้งข้อสังเกตว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่น มีความก้าวหน้าอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน⁸¹

7. คณะราษฎรที่ศนาการพัฒนาประเทศญี่ปุ่น

ภายหลังการรัฐประหารรัฐบาลพระยามโนปกรณัย และปราบกบฏบวรเดชแล้ว มีผลทำให้คณะราษฎรสามารถผนึกอำนาจให้มั่นคงมากขึ้น รัฐบาลพระยาพหลฯ ส่งสมาชิกคณะราษฎร ไปดูการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นหลายคน เช่น หลวงเซวรงค์ศักดิ์สงคราม หลวงกาจสงคราม หลวงสินธุ์สงครามชัย ขุนศรีศรากร นายชูณหะ ปิณฑานนท์ นายสงวน ตูลารักษ์ นายวิลาศ โอสถานนท์ และนายชิม วีระไวทยะ เป็นต้น ทั้งนี้ สมาชิกคณะราษฎรเป็นกลุ่มผู้นำทางการเมืองใหม่ที่ก้าวขึ้นมาใช้อำนาจในทางการเมืองและในระบบราชการ ด้วยเหตุที่พวกเขาบางคนมีหลายสถานะพร้อมกัน เช่น พวกเขาเป็นทั้งสมาชิกคณะปฏิวัติ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรี และข้าราชการ ดังนั้น ความคิดเห็นของพวกเขาย่อมมีอิทธิพลและสามารถเข้าสู่นำเสนอนโยบายหรือการตัดสินใจของคณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นเพื่อน ๆ ของพวกเขาได้อย่างรวดเร็วในช่วงเวลาที่เหล่าสมาชิกคณะราษฎรมีอำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะในช่วงรัฐบาลพระยาพหลฯ และรัฐบาลของหลวงพิบูลฯ อันเป็นช่วงเวลาของไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับญี่ปุ่นและไทยมีความต้องการพัฒนาประเทศให้มีความก้าวหน้าจนนำไปสู่นโยบาย “สร้างชาติ” ในเวลาต่อมา

ความพยายามของยาตาเบ ต้องการสานความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นด้วยการเชิญกลุ่มผู้นำการเมืองใหม่ไปเยือนญี่ปุ่น ด้วยการเสนอให้มีการจัดประชุมยุวพุทธศาสนิกสมาคมในเอเชียแปซิฟิก (The Pan-Pacific Buddhist Youth Conference) ขึ้นในโตเกียวขึ้นในปี 2477 เพื่อใช้เป็นเหตุในการเชิญกลุ่มผู้นำการเมืองใหม่ไปเยือนญี่ปุ่น แม้การประชุมจะถูกจัดขึ้นเป็นเรื่องพุทธศาสนา แต่วัตถุประสงค์หลักที่แท้จริงของเขาคือ การกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกัน

⁷⁹ ญี่ปุ่น-สยาม ปี 1 เล่ม 1 (มกราคม 2480)

⁸⁰ Siam Chronicle (April 4, 1937)

⁸¹ Josiah Crosby, *Siam: The Crossroad* (London: Hollis and Carter, 1945), 64.

ดังนั้น การเชิญกลุ่มผู้นำไทยใหม่ที่นิยมญี่ปุ่นมาประชุมที่โตเกียวของเขานั้นเต็มเปี่ยมไปด้วยความหวังว่า กลุ่มผู้นำการเมืองใหม่เหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันต่อไป⁸²

คณะผู้แทนไทยเข้าร่วมประชุมฯ และดูงานการพัฒนาประเทศในญี่ปุ่น (8 มิถุนายน - 20 สิงหาคม 2477) ประกอบด้วย พระยาสมุหเทศาภิบาลฯ ในฐานะนายกยุวพุทธศาสนิกสมาคม และหัวหน้าคณะนำสมาชิกคณะราษฎรไปเยือนญี่ปุ่น ประกอบด้วย หลวงเซว่งศักดิ์สงคราม เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ขุนศรีศรากร กองตำรวจสันติบาล กระทรวงมหาดไทย นายวิลาศ โอสถานนท์ ข้าราชการกระทรวงธรรมการ นายสงวน ตุลารักษ์ ข้าราชการกองเรือจำและนายซิม วีระไวทยะ ข้าราชการกรมศึกษาธิการ⁸³ ทั้งนี้ นายปรีดีในฐานะรัฐมนตรีมหาดไทยของรัฐบาลพระยาพหลฯ มอบหมายให้ สมาชิกคณะราษฎรบางคนดูงานพัฒนาเป็นพิเศษ เช่น หลวงเซว่งศักดิ์สงครามดูงานกิจการเทศบาล ส่วนขุนศรี ศรากร ดูงานกิจการตำรวจของเทศบาล การจราจรและการควบคุมกรรมกร สำหรับนายสงวน ตุลารักษ์ ให้ดูงานการราชทัณฑ์และการศึกษาในด้านทัศนวิทยา ((3) สร. 0201.2 กล่อง 2/7) เป็นต้น ทั้งนี้ รัฐบาลญี่ปุ่นพาพวกเขาเข้าพบบุคคลสำคัญของรัฐบาลและดูงานกิจการต่างๆ ที่ญี่ปุ่น⁸⁴ ทั้งนี้ พวกเขาดูงานในญี่ปุ่นทั้งสิ้น 17 เมือง ดังนี้ ชิโมโนะเซกิ โมจิ โกเบ โอซากา นาโกยา คามา โกริ โตเกียว โยโกฮามา นิโฮ มิยาซึมา มากูรา โอคาซึ เกียวโต อิซึมา มิยาจิม่า และคุเร นอกจากนี้ รัฐบาลญี่ปุ่นได้พาพวกเขาไปดูกิจการอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมของรัฐและเอกชนในดินแดนอาณานิคมของญี่ปุ่นในขณะนั้น เช่น แมนจูเรีย เกาหลี และฮาร์บิน ด้วย⁸⁵

ทั้งนี้ พวกเขาได้ดูงานกิจการของรัฐและเอกชนอันเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ เช่น การอุตสาหกรรม พวกเขาเยี่ยมชมโรงงานปูนซีเมนต์อาซาโน โรงงานถลุงเหล็กยาวาตา อยู่ต่อเรือคาซากิ โรงงานทอผ้านิปปอน เคโอริ คาบูกิ ไกซา โรงงานผลิตสีนิปปอนพื้นที่ โรงงานกระจกอาซาฮี โรงงานทำฉนวนไฟฟ้านิปปอนไกซี โรงงานปั่นด้ายและทอผ้าโตโยดา โรงงานผลิตถ้วยชาม โรงงานกระดาษโอจิ โรงงานเบียร์ไดนิปปอน โรงงานผลิตสบู่คาโอ โรงงานผลิตสายไฟฟ้าฟูรุกาวา โรงงานผลิตเครื่องปั้น กิจการหนังสือพิมพ์ เช่น โอซากาไมนิชิ โตเกียวไมนิชิ โตเกียวอาซาฮี ส่วนสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ เช่น มหาวิทยาลัยโตเกียว อิมพีเรียลพิพิธภัณฑสถานวิทยาศาสตร์ โตเกียว พิพิธภัณฑธรณีพิพิธภัณฑเรือรบโยโกซุกะ รวมทั้งหน่วยงานของรัฐ เช่น โกดั่งข้าว พิพิธภัณฑสินค้านำส่งออก และเทศบาลโตเกียว เป็นต้น

⁸² Edward Thadeus Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," 103.

⁸³ ปกิณกคดี (กรุงเทพฯ: พระจันทร์, 2510)

⁸⁴ Edward Thadeus Flood, "Japan's Relation with Thailand: 1928-1941," 104.

⁸⁵ กรุงเทพฯ วารศัพท์ (22 สิงหาคม 2477)

หลังจากที่เพื่อนคณะราษฎรเดินทางกลับไทยแล้ว ขุนศรีศรากร ยังคงศึกษางานกิจการตำรวจญี่ปุ่นต่ออีกเป็นเวลา 5 เดือน เขาศึกษางานกิจการตำรวจอย่างกว้างขวางทั้งตำรวจนครบาลในโตเกียว ตำรวจภูธรเมืองไซตามะ เมืองอุราวะ และตำรวจตำบลที่โยโนะ โอมาจิ และวาราบิ และกิจการตำรวจดินแดนได้อาณัติของญี่ปุ่น เช่น แมนจูเรีย เกาหลี และไต้หวัน (Dairen) อีกด้วย หลังที่เขากลับจากการดูงานกิจการตำรวจญี่ปุ่นแล้ว เขาทำรายงานนำเสนอการปรับปรุงกิจการตำรวจไทยต่อรัฐบาลสมัยพระยาพหลฯ หลายด้าน เช่น การจัดตั้งแผนกฝึกอบรมความรู้ การจัดตั้งสมาคมตำรวจ การจัดตั้งหน่วยรักษาความปลอดภัยบุคคลสำคัญ ตำรวจการเมือง ตำรวจเทศบาลให้ดูแลความอยู่ดีมีสุขให้ประชาชนพื้นที่ ตำรวจอนามัยทำหน้าที่ป้องกันโรคระบาด ตำรวจดับเพลิง โรงเรียนตำรวจดับเพลิง การจัดสร้างคูยาม (Koban) การจัดตั้งสถานีตำรวจดับเพลิง และการจัดตั้งโรงเรียนตำรวจภูธร⁸⁶ จากนั้นในอีกปีถัดมาในช่วงเดือนมิถุนายน 2479 นายชุนท์ ปินทานนท์ สมาชิกคณะราษฎร ผู้แทนพิเศษจากกระทรวงการต่างประเทศ เดินทางไปดูงานการศึกษาในญี่ปุ่นพร้อมกับคณะข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย⁸⁷

8. การดูงานการทหารในญี่ปุ่นของหลวงสินธุ์สงครามชัย

ภายหลังรัฐบาลปราบ “กบฏบวรเดช” แล้ว หลวงพิบูลย์ในฐานะรัฐมนตรีกลาโหมของรัฐบาลพระยาพหลฯ เคยกล่าวถึงแนวคิดสำคัญของเขาในการพัฒนากองทัพของไทยว่า “ในช่วงเวลา 150 ปีแล้วมา การทหารเกือบจะกล่าวได้ว่า ไม่มีอะไรเป็นขั้นเป็นอัน นอกจากมีปืนเล็ก ปืนกลสัก 200-300 กระบอก มีเครื่องบินที่ปราศจากอาวุธในการต่อสู้ทางอากาศอยู่เล็กน้อย มีเรือรบที่เก่าพันสมัยอยู่ 4-5 ลำ เท่านั้น”⁸⁸ ต่อมา ในปี 2478 รัฐบาลจัดสรรงบประมาณให้กับกองทัพเรือเพื่อปรับปรุงขีดความสามารถให้มีความทันสมัย ด้วยเหตุนี้ ทูตยาตาเบ จึงพยายามโน้มน้าวกองทัพเรือไทยสนใจซื้อยุทธโศปกรณ์จากญี่ปุ่น เขาโทรเลขแจ้งให้รัฐบาลญี่ปุ่นเชิญตัวแทนจากกองทัพเรือไทยเยี่ยมชมกิจการความก้าวหน้าของการกองทัพเรือญี่ปุ่น ทั้งนี้ กองทัพเรือไทยตอบรับคำเชิญจากญี่ปุ่น ตัวแทนจากกองทัพเรือไทยประกอบด้วยหลวงสินธุ์สงครามชัย ผู้บัญชาการทหารเรือ หลวงสังวรยุทธกิจ และนายทหารเรืออีก 5 คน ทั้งนี้ หลวงสินธุ์สงครามชัย และหลวงสังวรยุทธกิจเป็นสมาชิกระดับนำของกลุ่มทหารเรือในคณะราษฎร

⁸⁶ พันตำรวจตรี ขุนศรีศรากร, *ตำรวจญี่ปุ่น*, 210.

⁸⁷ Edward Thadeus Flood, “Japan’s Relation with Thailand: 1928-1941,” 179.

⁸⁸ *กรุงเทพข่าวกองทัพ* (27 มิถุนายน 2477)

การเดินทางของผู้บัญชาการทหารเรือและคณะไปญี่ปุ่นจำเป็นต้องปิดลับมิให้มหาอำนาจตะวันตกรับรู้ความเคลื่อนไหวนั้น หลวงสังวรยุทธกิจ บันทึกว่า การเดินทางไปญี่ปุ่นเป็นการ “แอบ” เดินทางเพื่อมิให้ทูตชาติตะวันตกทราบข่าวการเดินทางครั้งนี้ เมื่อพวกเขาถึงญี่ปุ่นแล้ว เจ้าหน้าที่พาพวกเขาไปถวายการเคารพสมเด็จพระจักรพรรดิ และพบรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือ จากนั้น เจ้าหน้าที่พาพวกเขาไปชมโรงงานอุตสาหกรรมทั่วโตเกียวและเมืองใกล้เคียง เขาบันทึกความรู้สึกว่า “เราได้ชมความเจริญทุกอย่างของบ้านเมืองของเขา” ชมฐานทัพเรือ โรงเรียนทหารทุกประเภท โรงงานอุตสาหกรรม ฝูต้อเรือ โรงงานผลิตเครื่องบินพิฆาตภัณฑ์ สวนสัตว์ เป็นต้น เขาเล่าต่ออีกว่า นายทหารเรือญี่ปุ่นคนหนึ่งมีความรู้เรื่องไทยดีมากสอบถามและสนทนถึงการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในไทย นายทหารเรือญี่ปุ่นแสดงความเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในไทย และกล่าวต่ออีกว่า ที่ผ่านมา ไทยนิยมตะวันตกมากเกินไป ไทยควรดูตัวอย่างการพัฒนาของญี่ปุ่นเป็นตัวอย่าง เคล็ดลับความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่น คือ การเลือกรับสิ่งที่ดีจากตะวันตกมาปรับใช้ ทั้งนี้ทั้งนั้น ญี่ปุ่นจะไม่ลืมรากเหง้าของความเป็นตัวตนที่เก่าแก่ของตนเอง⁸⁹ นอกจากนี้ รัฐบาลญี่ปุ่นพาพวกเขาไปดูงานการอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรมของรัฐบาลและเอกชนญี่ปุ่นในเกาหลี และแมนจูเรีย อย่างมากมาย การต้อนรับตัวแทนไทยเป็นอย่างดีในครั้งนี้ ทำให้หลวงสินธุสงครามชัย ผู้บัญชาการกองทัพอเรือ มีความประทับใจในญี่ปุ่นมากจนเขากล่าวว่า “สำหรับข้าพเจ้าแล้ว ไม่มีคำพูดอื่นใดที่จะแสดงความขอบคุณได้ดีเท่ากับการกระทำของข้าพเจ้าจากนี้” ต่อมา เขาตัดสินใจให้กองทัพอเรือไทยสั่งซื้อเรือกับบริษัทของญี่ปุ่นถึง 20 ลำ⁹⁰

ในปีถัดมา (2479) รัฐบาลพระยาพหลฯ ส่งหลวงสินธุสงครามชัย ในฐานะรัฐมนตรีศึกษาธิการพร้อมขุนสุคนธ์วิทยศึกษากร รัฐมนตรีช่วยศึกษาไปดูงานกิจการศึกษาของญี่ปุ่น เพื่อแสวงหาแนวทางในการปรับปรุงแผนการศึกษาของชาติใหม่ เมื่อพวกเขากลับมาแล้ว รัฐบาลประกาศใช้แผนการศึกษา พ.ศ. 2479 ฉบับใหม่ เพื่อลดระยะเวลาในการเรียนสายสามัญลง เพื่อให้นักเรียนสามารถศึกษาต่อในสายอาชีพได้สะดวกขึ้น⁹¹

⁸⁹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ (กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, 2516), 75.

⁹⁰ Edward Thadeus Flood, “Japan’s Relation with Thailand: 1928-1941,” 20.

⁹¹ เรือโทรัตมี ชาตะสิงห์, “บทบาทของพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ในช่วงหกปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2476-2481),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), 362-363.

9. การดูงานการพัฒนาญี่ปุ่นของหลวงกาจสงคราม

หลวงกาจสงคราม สมาชิกคณะราษฎรอีกคนที่ไปดูงานการพัฒนาในญี่ปุ่นราวหนึ่งเดือน (8 ตุลาคม - 5 พฤศจิกายน 2479) ต่อมา เขานำที่กรายงานการดูงานในญี่ปุ่น เป็นหนังสือชื่อ *ข้อสังเกตบางประการในคราวเดินทางไปราชการรอบโลก พ.ศ. 2479 เล่ม 1 ว่าด้วย เรื่องอะไรที่ทำให้ประเทศญี่ปุ่นก้าวหน้า (2484)* เขานำที่กรายงานความตั้งใจในครั้งนั้นว่า เขาอยากให้ชาติก้าวหน้า การที่จะทำให้ชาติก้าวหน้าได้นั้น “เราควรดูตัวอย่างของประเทศที่เราคิดว่า เขาก้าวหน้ากว่าเรา” เขาเห็นว่า การเลียนแบบคือหนทางหนึ่งในการทำให้ประเทศก้าวหน้า การเลียนแบบไม่ใช่การลอกแบบ เพราะการเลียนแบบนั้น เราสามารถเลือกให้เหมาะสมกับประเทศของเราได้ ดังนั้น สำหรับเขาแล้ว “การพัฒนาชาติจำเป็นต้องเลียนแบบ มิใช่การหลงตัวเองว่าตนเองมีดี”⁹²

สำหรับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นในสายตาของหลวงกาจสงครามแล้ว เขาเล่าด้วยสายตาของนายทหารผู้มีความละเอียดลออที่มองเห็นถึงคุณลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นว่า ครอบครัวญี่ปุ่นมักสอนให้เด็กมีความมัธยัสถ์ ไม่กินอาหารหรูหราเกินความจำเป็น ประชาชนกินเพื่ออยู่อย่างเรียบง่าย แตกต่างจากคนชั้นกลางและสูงของไทยกินแต่อาหารฟุ่มเฟือย ส่วนชาวนาและกรรมกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศกลับกินแต่อาหารที่มีประโยชน์น้อย แม้ว่าไทยจะมีหน่วยราชการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโภชนาการก็ตามแต่คนไทยไม่เปลี่ยนพฤติกรรมการกิน เขาเห็นว่าแม้ญี่ปุ่นมีพื้นที่การเพาะปลูกน้อยและมีพลเมืองมาก แต่ปรากฏว่าสุขภาพของพลเมืองญี่ปุ่นกลับมีความแข็งแรงกว่าคนไทย เนื่องจากคนญี่ปุ่นมีพฤติกรรมการกินอาหารที่ถูกหลัก คือ กินอาหารตามเวลาและมีประโยชน์ เขาเห็นว่าความกล้าหาญ ความรักชาติ ความอดทนของคนญี่ปุ่นเกิดจากการอบรมมาแต่เด็ก เมื่อเผชิญปัญหาคนญี่ปุ่นจะจดจำและหาหนทางแก้ปัญหาให้ลุล่วงด้วยความมุ่งมั่น จนกลายเป็นบุคลิกของชาติ ด้วยเหตุนี้ ทุกองค์ประกอบของสังคมจึงล้วนมุ่งไปในทิศทางเดียวกันกับเป้าหมายและผลประโยชน์ของชาติ นอกจากนี้สิ่งที่คนญี่ปุ่นมีความภาคภูมิใจมาก คือ การเป็นทหารรับใช้ชาติ ด้วยพวกเขาตระหนักว่าทหารทำให้ญี่ปุ่นคงความเป็นชาติ⁹³

สำหรับการศึกษานั้น เขานำที่กรายงานอย่างละเอียดลอบว่าโรงเรียนในญี่ปุ่นมีกุศโลบายส่งเสริมให้นักเรียนมีความมานะบากบั่นด้วยการสร้างรูปปั้นเด็กนักเรียนแบกเป้ ในมือถือหนังสือเดินอ่านไว้กลางสนามเพื่อเป็นตัวอย่างให้นักเรียนทุกคนเห็นถึงพฤติกรรมที่สังคมให้การยกย่อง

⁹² นาวาอากาศเอก หลวงกาจสงคราม, *ข้อสังเกตบางประการในคราวเดินทางไปราชการรอบโลก พ.ศ. 2479 เล่ม 1 ว่าด้วย เรื่องอะไรที่ทำให้ญี่ปุ่นก้าวหน้า* (พระนคร: กรมรถไฟ, 2484), คำนำ.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, 7-9, 19-22, 162-163.

อีกทั้งเขายังเห็นสิ่งที่สังเกตเห็นว่าในญี่ปุ่นมีหนังสือกระจายอยู่ทั่วไป คนญี่ปุ่นทั้งชายและหญิง มีนิสัยรักการอ่านจนติดเป็นนิสัย คนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ใส่แว่นตาเพราะพวกเขาชอบอ่านหนังสือกัน แม้แต่เด็กนักเรียนชอบยืมอ่านหนังสือในร้านขายหนังสือ⁹⁴

ในด้านการพาณิชย์กรรมนั้น เขากล่าวถึงความสำคัญชาตินิยมของคนญี่ปุ่นในการอุดหนุนสินค้าของคนญี่ปุ่นเอง ร้านค้าริมถนนขายแต่เป็นสินค้าญี่ปุ่นทั้งสิ้น ไม่มีร้านค้าของชาวตะวันตกเลย สำหรับการอุตสาหกรรมนั้น เขาเห็นว่าคนญี่ปุ่นมีความเชี่ยวชาญในการเลียนแบบ โดยคนญี่ปุ่นถอดชิ้นส่วนของสิ่งประดิษฐ์นั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจก่อน ต่อมาเมื่อพวกเขาเกิดความเข้าใจแล้ว พวกเขาจะพัฒนามันให้ดีขึ้นกว่าเดิมได้ เขามีความประทับใจในความภูมิใจของคนญี่ปุ่นที่มีต่อในผลผลิตของชาติ เขาสรุปสาเหตุที่ญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้าเกิดจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ การรักษาชนบประเพณีความเป็นตนเองและความสามารถในการคิดนอกแบบชนบประเพณีอันเป็นสิ่งที่ปรับตัวไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลก⁹⁵

กล่าวโดยสรุป ข้อเสนอแนะของสมาชิกคณะราษฎรชุดต่างๆ ที่เดินทางไปดูการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้ ประการแรก รัฐบาลต้องสร้างและส่งเสริมค่านิยมและวัฒนธรรมใหม่ให้คนไทยมีความขยันมุ่งมั่นในการทำงาน รู้จักความประหยัดอดออม รู้จักการดูแลสุขภาพ อนามัยให้แข็งแรง มีความรักชาติ ภูมิใจและใช้สินค้าของชาติตนเอง ประการที่สอง รัฐบาลต้องส่งเสริมการค้าและอุตสาหกรรม ประการที่สาม การปรับปรุงกิจการตำรวจและการทหาร ประการที่สี่ ให้พิจารณาญี่ปุ่นเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ดังนั้น ข้อเสนอแนะเหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศไทยในช่วงรัฐบาลพระยาพหลฯ และรัฐบาลหลวงพิบูลฯ ต่อไป

10. นโยบายการสร้างชาติของรัฐบาลคณะราษฎร

เมื่อแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยม (Nationalism) เป็นแนวทางการพัฒนาที่ให้รัฐเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบการทางเศรษฐกิจ และสนับสนุนให้คนชาติเป็นผู้ประกอบการ โดยลดบทบาทชาวต่างชาติในทางเศรษฐกิจลง แนวทางดังกล่าวได้รับการตอบรับจากแกนนำกลุ่มทหารในคณะราษฎรอันเห็นได้จากนโยบายของรัฐบาลพระยาพหลฯและรัฐบาลหลวงพิบูลฯ แต่อีกสิ่งที่สำคัญในความคิดของกลุ่มผู้นำการเมืองใหม่ คือ การดำเนินโครงการพัฒนาประเทศแบบชาตินิยมนั้น จะทำอย่างไร เนื่องจากไทยไม่เคยมีประสบการณ์ในการให้รัฐเข้าแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อีกทั้งอุตสาหกรรมใดที่รัฐควรเริ่มต้นก่อน-หลัง ดังนั้น การแสวงหา

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, 72-73, 78, 85.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, 46, 118.

“ตัวแบบ” (model) ในการพัฒนาประเทศเป็นสิ่งที่ตั้งก้องในความคิดของกลุ่มผู้นำการเมืองใหม่ที่ตั้งที่พระยาพหลพลขุ เคยกล่าวไว้ในงานเฉลิมฉลองการปฏิวัติ 24 มิถุนายน ปี พ.ศ. 2480 ว่า “พวกเราต้องช่วยกัน ทำนุบำรุงประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนเท่าเทียมหรือเพียงใกล้เคียงอารยประเทศ”⁹⁶ ซึ่งสอดคล้องความคิดของหลวงพิบูลฯ เมื่อครั้งเขาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหมของรัฐบาลพระยาพหลฯ เขาเคยกล่าวปราศรัยเฉลิมฉลองการปฏิวัติ 24 มิถุนายน เมื่อปี พ.ศ. 2477 ถึงแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยที่จำเป็น เรียนรู้จากแบบอย่างและลำดับการดำเนินการพัฒนาในแต่ละขั้นตอนว่า “เรา (รัฐบาล-ผู้เขียน) ยังต้องหาเหตุผลว่ารัฐบาลควรทำโรงงานผลิตอะไร มีลำดับความสำคัญอย่างไร...”⁹⁷

จากบันทึกความทรงจำและความตื่นตาตื่นใจในการเดินทางดูงานในญี่ปุ่นของคณะราษฎรส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงรัฐบาลพระยาพหลฯ (2476-2481) นั้น จากบันทึกเหล่านั้นทำให้รับรู้ได้ถึงคำถามที่เกิดขึ้นในใจของพวกเขาว่า ไทยและญี่ปุ่นเปิดประเทศเพื่อรับวิทยาการจากชาติตะวันตกใกล้เคียง แต่ญี่ปุ่นกลับสามารถพัฒนาประเทศให้กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้าเยี่ยงตะวันตกพร้อมความสามารถในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนไว้อย่างเคร่งครัด แต่เหตุใดไทยจึงไม่มีความก้าวหน้าทัดเทียมเช่นนั้นได้ ดังนั้นช่วงเวลาภายหลังการปฏิวัติ 2475 รัฐบาลส่งตัวแทนรัฐบาลชุดต่าง ๆ ไปดูงานการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นเพื่อนำความรู้และประสบการณ์มาเป็นแนวทางในการพัฒนาไทย แม้พระยาพหลฯ จะลงจากอำนาจแล้วก็ตาม แต่รัฐบาลของหลวงพิบูลฯ ยังคงสานต่อแนวทางการพัฒนาประเทศมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งต่อมาเรียก เขาเรียกแนวทางการพัฒนาในสมัยของเขาว่า “สร้างชาติ”

การสร้างความเป็นสมัยใหม่ทางเศรษฐกิจ ภายหลังจากการปฏิวัติ 2475 รัฐบาลพระยาพหลฯ เริ่มให้รัฐประกอบการอุตสาหกรรมโดยตั้งเป้าหมายผลิตเพื่อการใช้เองภายในประเทศก่อน ดังเห็นได้จากนโยบายของรัฐบาลของเขามุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรในประเทศเพื่อการพัฒนาประเทศ มีการจัดตั้งกรรมการเศรษฐกิจทำหน้าที่วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐจะเข้าควบคุมกิจการสาธารณูปโภค ส่วนกิจการอื่นๆ ส่งเสริมให้เอกชนดำเนินการ แต่หากกิจการใดมีมันคงแล้ว รัฐบาลจะปล่อยให้เอกชนดำเนินการต่อไป⁹⁸ ทั้งนี้ หลวงพิบูลฯ ในฐานะรัฐมนตรีกลาโหมเคยกล่าวความรู้สึกของเขาถึงสภาพทางเศรษฐกิจไทยที่ปราศจากการพัฒนาในปี 2477 ว่า “เมื่อพูดถึงเศรษฐกิจแล้ว รู้สึกว่า ประเทศชาติของเราได้รับความทรุดโทรมมาจนสุดขีด สภาพการที่ได้กระทำมาแล้วเป็นเวลา 150 ปีนั้น เกือบจะกล่าวได้ว่าราษฎรส่วนมากมีฝ้านุ่งเพียง 1 ผืนต่อครอบครัว เงินมีเกือบไม่ถึง 10 สตางค์ต่อครอบครัว โรคภัยไข้เจ็บมีประจำอยู่เกือบทั้งสิ้น ทำน

⁹⁶ ประมวลวาท (25 มิถุนายน 2480)

⁹⁷ กรุงเทพฯ วารศัพท์ (29 มิถุนายน 2477)

⁹⁸ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 24/ 2477 (วันที่ 24 กันยายน 2477), 1756-1766.

จะเห็นความหรรษาแต่เฉพาะในพระนครเท่านั้น ส่วนในชนบทนั้นมีสภาพน่าสังเวชอย่างสุดแสนจะทนอยู่ได้”⁹⁹ ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของเขา ที่เห็นว่าไทยต้องการพัฒนาประเทศ ขนานใหญ่เพื่อชดเชยโอกาสที่สูญเสียไป

หลวงพิบูลฯ ในฐานะนายกรัฐมนตรีเคยสรุปแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการสร้างชาติหรือ “กอุพากัม” ด้วยการนำตัวย่อของคำว่า “ก” จากคำว่า เกษตรกรรม “อุ” จากคำว่า อุตสาหกรรมและ “พา” จากคำว่า พาณิชยกรรม มาสร้างเป็นคำใหม่ เพื่อเป็นการนำเสนอแนวความคิดอย่างย่อต่อสังคมในการเข้าใจการพัฒนาประเทศไทยในสมัยของเขา¹⁰⁰ กล่าวคือรัฐบาลคณะราษฎรเริ่มวางรากฐานของประเทศไปสู่อุตสาหกรรม ด้วยการเริ่มต้นการเน้นการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง หรือกล่าวอีกอย่าง คือ รัฐบาลมีบทบาททางเศรษฐกิจมีเพิ่มขึ้นมาอย่างกว้างขวางในแทบทุกมิติของเศรษฐกิจไทย¹⁰¹ โดยรัฐบาลหลวงพิบูลฯ ดำเนินการตามหลัก “กอุพากัม” ดังต่อไปนี้

ด้านการพัฒนาการเกษตร รัฐบาลเพิ่มผลผลิตการเกษตรด้วยการส่งเสริมการขายพื้นที่การเพาะปลูก ขยายการใช้แรงงานและทรัพยากรธรรมชาติให้เพียงพอในการบริโภค¹⁰² จัดตั้งหน่วยงานราชการ เช่น จัดตั้งกรมเกษตร (2484) กรมประมง (2484) กรมปศุสัตว์ (2485) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (2486) และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2486) ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเกษตรตามนโยบายของรัฐบาล ส่วนการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น รัฐบาลมุ่งเน้นการส่งเสริมอุตสาหกรรม เขากล่าวย้ำหลายครั้งผ่านวิทยุกระจายเสียงและสิ่งพิมพ์เรียกร้องให้คนไทยเข้ามาประกอบอุตสาหกรรมเพื่อผลิตสินค้าไทยให้คนไทยใช้¹⁰³ รวมทั้ง มีการตรา พ.ร.บ. จัดการกู้เงินภายในประเทศเพื่อการเกษตรและเพื่อการอุตสาหกรรม (2481)¹⁰⁴ การจัดตั้งและปรับปรุงหน่วยงานราชการเพื่อส่งเสริมการอุตสาหกรรม เช่น กระทรวงอุตสาหกรรม (2485) กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2485) และกรมโรงงานอุตสาหกรรม (2485) รวมทั้งการวิจัย

⁹⁹ กรุงเทพฯ วารศัพท์ (29 มิถุนายน 2477)

¹⁰⁰ ภาณีต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), 67.

¹⁰¹ Akira Suehiro, *Capital Accumulation in Thailand, 1855-1985* (Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies, 1989), 123.

¹⁰² ภาณีต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” 205-206.

¹⁰³ Akira Suehiro, *Capital Accumulation in Thailand, 1855-1985*, 128.

¹⁰⁴ “พระราชบัญญัติจัดการกู้เงินภายในประเทศเพื่อการเกษตรและเพื่อการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2481,” ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 56 (17 เมษายน 2482)

ด้านวิทยาศาสตร์อุตสาหกรรม¹⁰⁵ ตลอดจนจัดตั้งรัฐวิสาหกิจ เช่น บริษัทยางไทย จำกัด (2484) และบริษัทไทยนิคมพาณิชย์ จำกัด (2484) เป็นต้น

ในด้านการพัฒนาพาณิชย์กรรมนั้น ด้วยเหตุที่ผ่านมา การค้าของไทยตกอยู่ในมือของชาวต่างชาติทั้งชาติตะวันตกและชาวจีน รัฐบาลจึงส่งเสริมการค้าให้แพร่หลาย ด้วยจัดตั้งหน่วยราชการขึ้นทำหน้าที่ส่งเสริมการค้าของไทยทั้งภายในประเทศและนอก เช่น กรมการค้าภายใน (2485) กรมการค้าต่างประเทศ (2485) และคลังสินค้ากลาง (2487) รวมทั้งการส่งเสริมให้คนไทยประกอบการค้า ด้วยการจัดตั้งร้านค้าขนาดเล็กจนถึงร้านค้าขนาดใหญ่ให้กระจายไปทั่วประเทศ ดังเช่น จัดตั้งบริษัทการค้าโดยรัฐในระดับจังหวัด จำนวน 70 แห่ง เรียกว่า บริษัทจังหวัด จำกัด (2483) เป็นต้น นอกจากนี้ รัฐบาลจัดตั้งรัฐวิสาหกิจ เช่น บริษัทข้าวไทย จำกัด (2481) บริษัท ค้าพืชผลไทย จำกัด (2482) บริษัทไทยนิคมพาณิชย์ จำกัด (2484) ทำหน้าที่จัดจำหน่ายสินค้าของคนไทย และบริษัทไทยเดินเรือทะเล จำกัด (2483) เพื่อส่งออกและนำเข้าสินค้า เป็นต้น

สำหรับ การสร้างความเป็นสมัยใหม่ทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐบาลคณะราษฎรนั้น ในปี 2478 พระยาพหลฯ หรือแนวความคิดของเขาในการพัฒนาประเทศกับยาตาเบาว่า รัฐบาลไทยมีความต้องการนำตัวแบบการศึกษาของญี่ปุ่นมาปรับปรุงระบบการศึกษาไทย¹⁰⁶ ต่อมารัฐบาลส่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการดูกิจการศึกษาในญี่ปุ่นอันนำมาสู่การปรับปรุงการศึกษาและสุขภาพพลานามัยของไทยหลายประการ เช่น กระทรวงศึกษาธิการจัด “โครงการปลูกใจให้รักชาติ” (2478) การบรรจุกีฬากระบี่กระบองเพื่อสร้างจิตใจเยาวชนให้มีความกล้าหาญ เช่นเดียวกับกีฬาเคนโดของญี่ปุ่น รวมทั้ง การจัดตั้งโรงเรียนวิสามนัญการเรือน (2478) เพื่อให้สตรีไทยมีความรู้เกี่ยวกับการบ้านการเรือน ต่อมามีการบรรจุวิชาดังกล่าวไปในหลักสูตรสามัญศึกษาสำหรับโรงเรียนสตรี เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับนักเรียนสตรีมีความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา เป็นต้น สำหรับการส่งเสริมความแข็งแรงและสุขภาพอนามัยให้กับประชาชนนั้น รัฐบาลสร้างสนามกีฬาแห่งชาติ (2478) เพื่อส่งเสริมการเล่นกีฬาและการออกกำลังกายให้กับประชาชน กำหนดให้โรงเรียนและมหาวิทยาลัยจัดโครงการเดินทางไกลและการทัศนศึกษาทั้งในและนอกประเทศให้กับนักเรียนนักศึกษา เพื่อให้เยาวชนนักศึกษามีความรู้กว้างและรู้จักเปรียบเทียบในสิ่งที่ไทยด้อยความเจริญกว่าประเทศอื่นๆ อันจะทำให้เยาวชนไทยเกิดความทะเยอทะยานต้องการให้ประเทศมีความก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับประเทศอื่นๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความรักชาติ¹⁰⁷ เป็นต้น

¹⁰⁵ ผาณิต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” 135.

¹⁰⁶ Edward Thadeus Flood, “Japan’s Relation with Thailand: 1928-1941,” 105.

¹⁰⁷ กรุงเทพฯ วารศัพท์ (26 มีนาคม 2478)

ทั้งนี้ ภายหลังจากแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับชาติต่างๆ ล่วงแล้ว (2482) หลวงพิบูลฯ กล่าวปราศรัยในวันชาติ ปี 2483 ว่าไทยพัฒนามาถึงจุดอุดมคติที่มีศักดิ์ศรีเทียบเท่ากับประเทศอารยะอื่นๆ แม้ว่าไทยมีความเป็นอิสระในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้ก็ตาม “แต่ก็จอนี้จะสมบูรณ์ไปไม่ได้ เพราะเมื่อได้พิจารณาแยกแยะลงไปแล้ว ก็เห็นได้ว่าอารยธรรม และวัฒนธรรมของชาติเรานั้นยังต้องการปรับปรุงและส่งเสริมให้ยั่งยืนกว่านี้อีกมากจึงจะเทียบทันกันกับอารยประเทศเขาได้”¹⁰⁸ สอดคล้องกับพระยาพหลฯ เคยสรุปแนวความคิดของเขาถึงขั้นตอนการพัฒนาประเทศ ในวาระวันฉลองรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคมปีเดียวกันว่า “...อันความเจริญก้าวหน้าของไทยสมัยรัฐธรรมนูญ มี 3 วาระ คือ ระยะเวลาเผยแพร่และส่งเสริมรัฐธรรมนูญ ระยะเวลาปรับปรุงประเทศชาติให้ก้าวหน้าตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ และระยะเวลาสร้างชาติ”¹⁰⁹

กลางปี 2484 หลวงพิบูลฯ ขยายความหมายคำว่า “สร้างชาติ” ให้ครอบคลุมดังต่อไปนี้ ประการแรก สร้างตนเอง ด้วยการบำรุงตนเองให้แข็งแรง มีวัฒนธรรม ประพฤติดี แต่งกายดี ประการที่สอง สร้างครอบครัว มีความมั่งคั่ง มีหน้าที่ศึกษาหาความรู้ และเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ให้การศึกษาแก่บุตรหลาน และประการที่สาม เมื่อสามารถสร้างตัวเอง สร้างครอบครัวได้แล้ว คือ การสร้างชาติ เพราะชาติคือผลรวมของทั้งหมด นั่นคือการช่วยสร้างชาติ¹¹⁰ นอกจากนี้รัฐบาลณรงค์ปลุกฝังค่านิยมใหม่กับคนไทยเพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของการทำงาน ส่งเสริมความขยันขันแข็ง และการมีเป้าหมายในชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับการสร้างชาติ ดังเช่น “เมื่อเข้าตื่นขึ้นมา อย่างหนึ่งทอดเข่าอย่างหมดหวัง ท่านต้องใช้เวลาทุกๆ นาทีของท่านให้เป็นประโยชน์เพื่อเป็นกำลังและเกียรติของชาติที่ขยันขันแข็ง ย่อมมีผู้นิยมนับถือและยำเกรง” และ “เศรษฐกิจมั่นคง ชาติก็มั่นคง เราจำต้องขยัน ช่วยกันสร้างชาติ”¹¹¹ เป็นต้น รวมทั้งรัฐบาลเรียกร้องให้คนไทยรักษาวัฒนธรรมการแต่งกาย การพูด การใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ความขยันเพื่อรักษาเกียรติภูมิของชาติ¹¹² รวมทั้งให้คนไทยบริโภคอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัย¹¹³ เป็นต้น

¹⁰⁸ ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ผู้นำของชาติ (ฉบับที่ 2) 24 มิถุนายน 2485 (พระนคร: กรมโฆษณาการ, 2485), 138-139.

¹⁰⁹ ไทยใหม่ (12 ธันวาคม 2483)

¹¹⁰ ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ผู้นำของชาติ (ฉบับที่ 2) 24 มิถุนายน 2485, 69.

¹¹¹ อุทัยวรรณ จุลเจริญ, “การศึกษาคำขวัญตามแผนนโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในระหว่างพุทธศักราช 2485-2487,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540), 67-73.

¹¹² ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ผู้นำของชาติ (ฉบับที่ 2) 24 มิถุนายน 2485, 87.

¹¹³ ก้องสกุล กวินรวีกุล, “การสร้างร่างกายพลเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), 72.

ด้วยเหตุที่การดำเนินนโยบายสร้างชาติของรัฐบาลหลวงพิบูลย์เป็นการดำเนินการควบคู่ระหว่างการสร้างความเป็นสมัยใหม่กับการรักษาขนบธรรมเนียมของชาติตนเองตามแบบญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลหลวงพิบูลย์ ส่งเสริมให้คนไทยปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้ถูกหลักสุขลักษณะสมัยใหม่ เพื่อให้ผู้อาศัยสัมผัสความงาม มีความสุขกายและสุขใจ ดังคำขวัญที่รัฐบาลเผยแพร่ว่า “จัดบ้านเรือนให้น่าอยู่ น่านอน น่านั่ง สะอาดตา สะอาดใจ” นอกจากนี้ มีการแสวงหามรดกแห่งตัวตนในอดีต ดังเช่น กิจกรรมประกวดการจัดดอกไม้ ผลไม้และผักแบบไทย หลวงพิบูลย์ เห็นว่าศิลปะการจัดดอกไม้ของไทยว่าเป็นวัฒนธรรมไทยที่รัฐควรให้การส่งเสริมและเผยแพร่สู่สาธารณชน หลังจากนั้น รัฐบาลจัดทำหนังสือ วัฒนธรรมการจัดดอกไม้สด (2486) ขึ้นอย่างสวยงาม มีคำอธิบายหลายภาษา เช่น ไทย ญี่ปุ่น เยอรมนี อิตาลีและฝรั่งเศส เพื่อแจกจ่ายแก่ประชาชนในวันชาติเมื่อ 24 มิถุนายน 2486¹¹⁴ เป็นต้น

แม้ว่า สภาวะความเป็นอิสระแห่งชาติของไทยจะสามารถบรรลุได้จากการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เป็นธรรมที่ไทยเคยลงนามกับเหล่ามหาอำนาจเมื่อครั้งระบอบเก่าเสร็จสิ้นไปแล้วก็ตาม แต่หลวงพิบูลย์ ยังคงเดินหน้าโครงการสร้างชาติไทยให้เป็นสมัยใหม่ตามแนวทางของญี่ปุ่นเพื่อการพลิกโฉมประเทศอย่างน่าตื่นตะลึงต่อไปจวบจนสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างไทย-ญี่ปุ่นปะทุขึ้นตราบกระทั่ง รัฐบาลของเขาสิ้นสุดอำนาจลงในปี 2487

11. สรุป

การก้าวขึ้นมาเป็นศูนย์กลางอำนาจใหม่ (The New Core) ในเอเชียของญี่ปุ่นเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับการเสื่อมถอยของของมหาอำนาจตะวันตกในเอเชียและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในไทย อีกทั้ง คณะราษฎร กลุ่มผู้นำการเมืองใหม่ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาการต่อต้านจากกลุ่มอนุรักษ์และความวิตกกังวลจากการแทรกแซงทางการเมืองจากมหาอำนาจตะวันตก ส่งผลให้พวกเขาแสวงหามหาอำนาจใหม่ที่จะให้การสนับสนุนระบอบการปกครองใหม่ของไทยให้ปลอดภัยจากมหาอำนาจตะวันตก ด้วยเหตุที่ญี่ปุ่นมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและไม่มีเคยความสัมพันธ์ที่บาดหมางกับไทยในอดีตเหมือนกับมหาอำนาจตะวันตก ญี่ปุ่นจึงสามารถสร้างความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นให้กระชับแน่นแฟ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน อีกทั้งในช่วงเวลาเดียวกัน เกิดกระแสความความสนใจการเปลี่ยนแปลงของโลกและความเจริญหน้าของญี่ปุ่นอย่างแพร่หลายในสังคมไทยอีกด้วย ในช่วงเวลานั้น คณะราษฎร มีความต้องการ

¹¹⁴ วัฒนธรรมการจัดดอกไม้สด (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2486)

สร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับไทยเพื่อชดเชยโอกาสที่สูญหายไปในอดีต อีกทั้ง พวกเขาเข้าถึงความมีอิสระในการแสวงหาทางเลือกใหม่ให้กับกำหนดอนาคตประเทศไทยภายใต้ระบอบการปกครองใหม่ ด้วยเหตุนี้ บริบทอำนาจใหม่ในเอเชียและความเปลี่ยนแปลงในไทยจึงดึงดูดทั้งสองประเทศเข้าหากัน

จากการที่ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาประเทศขึ้นจากความสามารถในการผสมผสานความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการจากตะวันตกเข้ากับความสามารถในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติเอาไว้ด้วยกันได้ ดังนั้นความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นจึงเป็นเสมือนหนึ่งตัวแบบที่ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างตัวแบบความเจริญก้าวหน้าของตะวันตกกับไทย ผนวกกับไทยเคยมีประสบการณ์ที่เลวร้ายจากการเอารัดเอาเปรียบจากมหาอำนาจตะวันตกในอดีต ในขณะที่ญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ที่ดีกับไทย ด้วยเหตุนี้ ในทัศนะของคณะราษฎรแล้วการพัฒนาประเทศตามแบบญี่ปุ่น (Japanization) จึงเป็นเสมือนหนึ่งความหวังใหม่ในการสร้างชาติของไทยในห้วงเวลานั้น

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น

- กรุงเทพฯ วารศัพท์. 27 มิถุนายน 2477.
กรุงเทพฯ วารศัพท์. 29 มิถุนายน 2477.
กรุงเทพฯ วารศัพท์. 22 สิงหาคม 2477.
กรุงเทพฯ วารศัพท์. 25 มีนาคม 2478.
กรุงเทพฯ วารศัพท์. 26 มีนาคม 2478.
ญี่ปุ่น-สยาม, ปี 1 เล่ม 1 (มกราคม 2480).
ไทยใหม่, 12 ธันวาคม 2483.
นาวิกศาสตร์. ปี 17 เล่มที่ 2 (กุมภาพันธ์ 2476).
นาวิกศาสตร์. ปี 17 เล่มที่ 3 (มีนาคม 2476).
ประมวญวัน, 25 มิถุนายน 2480.
“พระราชบัญญัติจัดการกู้เงินภายในประเทศเพื่อการเกษตรและเพื่อการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2481,”
ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 56 (17 เมษายน 2482).
รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 24/ 2477 วันที่ 24 กันยายน 2477.
ศรีกรุง, 3 มีนาคม 2475.
ศรีกรุง, 1 ธันวาคม 2486.
Siam Chornicle, Sunday April 4, 1937.

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กาจสงคราม, นาวาอากาศเอก หลวง. ข้อสังเกตบางประการในคราวเดินทางไปราชการรอบโลก
พ.ศ. 2479 เล่ม 1 ว่าด้วย เรื่องอะไรที่ทำให้ญี่ปุ่นก้าวหน้า. พระนคร: กรมรถไฟ, 2484.
คณะยุทธศาสตร์. สรุปรุขแห่งอุทัยประเทศ. พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ, 2478.
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484. บรรณาธิการโดย สมภพ
มานะรังสรรค์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการ
ตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527.
ณัฐพล ใจจริง. กบฏบวรเดช: เบื้องแรกปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ: มติชน, 2560.
เดชดำรง, นาวาตรี หลวง. รายงานการดำเนินงานในต่างประเทศ: การดำเนินงานศาลทหารในญี่ปุ่น. พระนคร:
กรมศาลทหาร, 2481.
ถัด รัตนพันธ์, ร.ต. เทียวเอเซียตะวันออก. พระนคร: ศรีหงส์, 2478.

- แถมสุข นุ่มนนท์. การสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, 2520.
- ทรงสุจริต นวรัตน์, ม.ร.ว. สยามกับวิเทโศบายเอเชียตะวันออก. พระนคร: ไทยพานิช, 2480.
- ทวี ธีระวงศ์เสรี. สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2524.
- ธงชัย วินิจจะกุล. โฉมหน้าราชาชาตินิยม: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2559.
- ธงชัย วินิจจะกุล. คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2560.
- ธนวนต์ จาตุประยูร. ไดนิ. พระนคร: พาณิชสุภผล, 2478.
- ช้างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. 2475 และ 1 ปี หลังการปฏิวัติ. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา, 2543.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2546.
- เนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต. ความเป็นอยู่ของเพื่อนชาวตะวันออก (ทองดำรำลึก). พระนคร: สยามอักษรกิจ, 2479.
- เนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต. และ เจริญ ศรีจันทร์. ปฏิวัติ ร.ศ.130. บรรณาธิการโดย ณ์ฐพล ใจจริง. กรุงเทพฯ: มติชน, 2556.
- บรรจง บุญยประสพ, ร.ต.ท. ในสถานีตำรวจกรุงโตเกียว. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2484.
- บันทึกเหตุการณ์ของนักเรียนไทยที่ได้รับทุนไปเที่ยวญี่ปุ่น. พระนคร: สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย, 2485.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. เที่ยวญี่ปุ่น. พระนคร: แพร์พิทยา, 2497.
- บุญเสริม สาตราภัย. ศรีโหม้ คนเชียงใหม่คนแรกที่ไปอเมริกา. เชียงใหม่: สมาคมนักเรียนเก่าปรี้นสรอยแยลส์วิทยาลัย, 2523.
- บุรณกรรมโกวิท, หลวง. รายงานการดูงานในต่างประเทศ: การดูงานฝั่งเมือง การช่างและสุขาภิบาล. พระนคร: อักษรนิติ, 2481.
- ปกิณกคดี. กรุงเทพฯ: พระจันทร์, 2510.
- ประดิษฐมนูธรรม, หลวง. คำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจและเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรกับเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ. พระนคร: ลหุโทษ, 2476.
- ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ผู้นำของชาติ (ฉบับที่ 2) 24 มิถุนายน 2485. พระนคร: กรมโฆษณาการ, 2485.

- ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรี. พระนคร: กรมโฆษณาการ, 2483.
- พรรณณี บัวเล็ก. จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกับพัฒนาการทุนนิยมไทยระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1-2 (2457-2488). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.
- พิจิตรภา เทวกุล, หม่อมเจ้าหญิง. เด็กญี่ปุ่น. พระนคร: ไทยเชชม, 2481.
- ภาสกรวงศ์, เจ้าพระยา. ตำนานสงครามจีนกับญี่ปุ่น เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2450.
- ยาสุกิจิ ยาตาเบ (เขียน) เออิจิ มูราซึมาและนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (แปล). บันทึกของทูตญี่ปุ่น ผู้เห็นการปฏิวัติ 2475: การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทยสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.
- ยูปีเตอร์ [นามแฝง]. พงศาวดารญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: จีนโนสยามวารศัพท์, 2459.
- โยชิฮารุ โยชิคาว่า. รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามกับสงครามแปซิฟิก. แปลโดย อาทรรุ่งธรรมสาร กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทยญี่ปุ่น, 2525.
- รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. กระบวนการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจในประเทศไทย: บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการเมือง พ.ศ. 2475-2530. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2546.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. การเมืองการปกครองของกรุงสยาม. พระนคร: ไทยใหม่, 2475.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. ลัทธิขงจื้อ. พระนคร: วิริยานุภาพ, 2476.
- วีระโยธา, พันโท หลวง. "บรรยายทางวิทยุ เรื่อง "กิจการ ณ ประเทศญี่ปุ่น " เมื่อ 8,18 ธันวาคม 2477." ชุมนุมปาฐกถาของคนสำคัญ. รวบรวมโดย ส. คนปรีชา. (พระนคร: สุวรรณบรรพต, 2504).
- วัฒนธรรมการจัดดอกไม้สด. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2486.
- ศราภัยพิพัฒ, พระยา. ฝันจริงของข้าพเจ้า. พระนคร: กรุงเทพเดลิเมล์, 2476.
- ศรีศรากร, พ.ต.ต.ขุน. ตำรวจญี่ปุ่น. พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ, 2480.
- สงครามรัสเซียกับญี่ปุ่น เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2448.
- สงบ สุริยรินทร์. เทียนวรรณ. พระนคร: สามสินการพิมพ์, 2510.
- สังคิต พิริยะรังสรรค์. ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475-2503). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- สาเหตุแห่งการรัฐประหารในญี่ปุ่น. พระนคร: สัจจัง, 2478.
- สินธุ์สงครามชัย, นาวาตรี หลวง. สงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย. พระนคร: ไทยเชชม, 2475.

- สิบล้านพันแสนอ โสณกุล, ม.จ.หญิง. *เที่ยวประเทศตะวันออก*. พระนคร: กรมวิชาการ, 2475.
- เสฐียร พันธงชัย. *บุชโด้: จรรยาของชนชาติทหาร ดวงวิญญาณของญี่ปุ่น*. พระนคร: อักษร-เจริญทัศน์, 2478.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, 2516
- อิชิอิ โยเนโอะ และโทชิกาวะ โทชิฮารุ. *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542.
- เอเซีย [นามแฝง]. *บทเรียนจากญี่ปุ่น*. พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ, 2478.
- Crosby, Josiah. *Siam: The Crossroad*. London: Hollis and Carter, 1945.
- Dickinson, Frederick R. *World War I and the Triumph of a New Japan, 1919-1930*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Muscat, Robert J. *Thailand and The United States: Development, Security, and Foreign Aid*. New York: Columbia University Press, 1990.
- Suehiro, Akira. *Capital Accumulation in Thailand, 1855-1985*. Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies, 1989.

บทความวารสาร

- ณัฐพล ใจจริง. "555 กับ My Country Thailand: ความเคลื่อนไหวทางการเมือง ความคิดทางเศรษฐกิจและประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบชาตินิยมวิพากษ์ของพระสารสาสน์พลขันธ์." *รัฐศาสตร์สาร* 25, ฉ. 1 (2547): 254-327.
- พรรณี บัวเล็ก. "พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย." *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 19-20, ฉ. 1 (2543): 9-39.
- Jarunpattana, Supaporn. "Siam-Japan Relations, 1920-1940." *Thai Japanese Studies* 6, no. 3 (December 1989): 19-36.

วิทยานิพนธ์

- ก้องสกล กวินรวิกุล. "การสร้างร่างกายพลเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- นิภาพร รัชตพัฒนากุล. "ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-ญี่ปุ่น พ.ศ. 2475-2488." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

- บุปผา ทิพย์สถาปกุล. “ทัศนะของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต่อนโยบายวัฒนธรรมสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- ผาณิต รวมศิลป์. “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- รัศมี ชาทะสิงห์, เรือโท. “บทบาทของพลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ในช่วงหกปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2476-2481).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- สดใส ชันติวรพงศ์. “ประเทศไทยกับปัญหาอินโดจีนฝรั่งเศส 1937-1947 (พ.ศ. 2480-2490).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- อุทัยวรรณ จุลเจริญ. “การศึกษาคำขวัญตามแผนนโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในระหว่างพุทธศักราช 2485-2487.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.
- Flood, Edward Thadeus. “Japan’s Relation with Thailand: 1928-1941.” PhD diss., University of Washington, 1967.
- Junzo, Iida. “Japan’s Relation with Independent Siam up to 1933: Prelude to Pan-Asian Solidarity.” PhD diss., University of Bristol, 1991.
- Reynolds, Edward Bruce. “Ambivalent Allies: Japan and Thailand, 1941-1945.” PhD diss., University of Hawaii, 1988.
- Swan, William. “Japanese Economic Relations with Siam: Aspect of Their Historical Development 1884-1942.” PhD diss., Australian National University, 1986.

รายงานการวิจัย

- อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. “การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทต่างประเทศต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไทย: ทศวรรษ 1960 และ 1990.” สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- Tamada, Yoshifumi. “Political Implication of Phibun’s Cultural Policy, 1938-1941.” Final report submitted to the National Research Council of Thailand, 1994.